

Biró Z. Zoltán

Ünnep és narráció

Ian Assmann *A kulturális emlékezet* című könyvének első fejezetében írja, hogy nem találkozhatunk olyan társadalmakkal, vagy más szerveződési formákkal, melyekben az emlékezés kultúrájának valamilyen formája kimutatható ne volna. Jelen írás szempontjából a csoport központi kérdése az, hogy mit nem szabad elfelejteni. A kulcs ebben a mondatban van elrejtve, hisz ez határozza meg egy közösség központi érdekeit, értékeit. Mindenkinek vannak emlékei, mindenki emlékszik. Ám amíg az emlékezőképesség az egyénhez tartozik, addig az emlékezési gyakorlat már a csoport ügye. Az egyén emlékezete különböző interakciók kapcsán, más és más társadalmi közösségbe való bekerüléssel és a bennük való létezéssel, különböző személyekkel folytatott interakciók kapcsán épül fel. Maga az emlékezet a kommunikáció révén marad fenn, ha megbomlanak ezek a keretek, akkor szakadás áll be, amit Assmann „felejtésként” határoz meg. Az egyéni élet eseményeinek következménye, hogy ki mit és hogyan őriz meg emlékezetében, és ezek a sajátos emlékezeti formák valamilyen módon hozzákapcsolódnak a kollektív emlékezethez.

A kollektív emlékezetéről való fejtegetéseiben Assmann kritikával idézi Maurice Halbwachs francia szociológust, a „kollektív emlékezet” felfedezőjét. Itt nem tartom feladatommá az egész Halbwachs-i kritika bemutatását, csupán a jelen írás szempontjából fontosabb részeket emelem ki. A kollektív emlékezet kapcsán három fontos jellemzőt különít el. Az első a kollektív emlékezet tér- és időbeli kötöttségéről beszél – a felidézett emlékeknek mindig konkrét térhez és az átélt időhöz kell kapcsolódnuk. Másodikként a csoportfüggőséget emeli ki – a kollektív emlékezet nem csak a tér és idő szempontjából, hanem „önazonosság tekintetében is konkrét”. Végül harmadikként a kollektív emlékezet rekonstruktív természete mellett teszi le a voksot – ami annyit jelent, hogy emlékezés kapcsán nem a megtörtént események kerülnek a felszínre, hanem az, amit az adott társadalom az adott korszakban rekonstruálni képes. Assmann a Halbwachs-i elméletéről folytatott vitájának összefoglalásában a kollektív

---

* Részlet a szerző *Szándék és valóság. Változó identitás egy sóvidéki településen* című kötetéből. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.

emlékezetnek egy rövid meghatározását adja: „...társadalmi képződménnyel van dolgunk, amelynek jellege a mindenkori jelen értelmi szükségleteitől és vonatkozási kereteitől függ.” (Assmann, 1999:49)

A könyv következő alfejezetében, a „sodródó hasadék” fogalmának létevel és a kollektív emlékezetre való hatásaival vitázva, az emlékezet kétfajta keretét különíti el. Az egyiket kommunikatív, a másikat kulturális emlékezetnek nevezi. Jelen elemzés szempontjából mind a kettő igen fontos. Nem fogom ismertetni a könyvben felsorolt összes különbséget és hasonlóságot, csupán azokkal foglalkozom, amelyek a későbbi elemzéseimben is fel fognak bukkanni.

„A kommunikatív emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel” (Assmann, 1999:51) Olyan emlékekről van itt szó, amelyeken az emberek kortársaikkal osztoznak, Assman jellegzetes példaként a nemzedéki emlékezetet említi, ha az illető korosztály kihal, vele vesznek az emlékek is. Jellemzője, hogy a csoport tagjai egyenlő módon részesülnek a kommunikatív emlékezetből. Egyesek többet, mások kevesebbet tudnak, nem számít specialistának, aki valamiért többre vagy jobban emlékszik társainál. Az itt szóban forgó tudásanyagra a mindennapi interakciók során tesznek szert a cselekvők, mindenkinek egyforma esélye van, hogy részesüljön az információkból.

A kulturális emlékezet ezzel szemben a múlt szilárd pontjára irányul. Ezek lehetnek nagyon régi emlékek is, a múlt itt „szimbolikus alakzatokká olvad össze, ezekbe kapaszkodik az emlékezés.” (Assmann, 1999:53) Ilyen alkalmak lehetnek például az ünnepek. A kulturális emlékezetből való részesedés már nem egyenlő mértékű minden csoporttag számára. Megjelenik a specialista, aki az ünnep vagy a kiemelkedő alkalom szempontjából különös ismeretekkel bír, és ezek az ismeretek nem vándorolhatnak *ad hoc* módon a közösség tagjai között, jól meghatározott szabályok szerint adják tovább az erre érdemes személyeknek. Assmann felteszi a kérdést, hogy vajon hogyan működik, illetve hogyan kell vizsgálni az emlékezet eme két pólusát. Válasza, hogy minden társadalom, csoport esetében meg kell figyelni, hogy a kétféle emlékezet mennyire válik el egymástól, hiszen – írja – vannak olyan közösségek is, ahol már szinte „bikulturalitásról” is lehetne beszélni.

Atyhára vonatkoztatva úgy érzem, hogy nem szükséges a kommunikatív és a kulturális emlékezet merev szétválasztása. Már csak azért sem, mert nagyon ritkák azok az alkalmak, melyeket a kulturális emlékezet megnyilvánulási formájaként lehetne értelmezni. Ha voltak is ilyen jellegű rítusok, ünnepek, mára szinte teljesen eltűntek Atyha társadalmából. Csupán az egyik búcsú alkalmával volt szerencsém megpillantani a falu specialistáját, aki a búcsú alkalmával ünnepi beszéddel fogadta a szomszédos falvakból érkező keresztalját, valamint ékes beszéd kíséretében a falu plébánosának

átadta az ezüstmise alkalmával a közösség ajándékát. A specialista fogalma is csak bizonyos kritikával ruházható rá, hisz nem begyakorolt és tradicionális formulákról volt itt szó, hanem ékesszólásról.

Az írásomban elemzésre kerülő esetek nagy része a kommunikatív emlékezet szférájába tartozik. Természetesen az Assman-i észrevételek és megállapítások fontos támpontokkal szolgáltak atyhai terepmunkám feldolgozásához. A kollektív emlékezet megnyilvánulási formáinak kutatását azért tartottam fontosnak, mivel ezen szférákon keresztül próbáltam közelebb jutni a vizsgált probléma megértéséhez.

Az elemzés tagolása érdekében a következő szabályokat követtem. A lokális identitás, mint integratív folyamat, vizsgálatát a bevezetőben említett szimbolikus szint bemutatásával és elemzésével kezdem. A szimbolikus szint alkalmi, de erőteljes megnyilvánulása ünnepeken keresztül történik. Ezek közül a legfontosabb a Mária Magdolna napi búcsú, Március 15, illetve a dátumhoz nem köthető csoportos temetőlátogatások. Természetesen a felsoroltakon kívül léteznek más ünnepek is a vizsgált településen, viszont írásom vezérelvét követve jelentőségük a résztvevők számát és az ünnep fontosságát tekintve nem vált jelen munka szempontjából fontossá. A könyv ezen fejezetének második része narratíva-elemzéseket tartalmaz először olyan interjú-részleteket vizsgállok, melyek bár formájukat tekintve a lokális identitás pragmatikus szintjéhez sorolhatók, mégis a szimbolikus szint hívta életre. Ezen interakciókban kivétel nélkül két vagy több atyhai (kivételesen itt az „atyhai” fogalom magába foglalja mind a faluban élők, mind pedig az elvándoroltak közösségét) egymással beszélget. Kutatóként csak mint megfigyelő vettem részt ezekben a beszélgetésekben. A narratológiai rész második része már teljes egészében a pragmatikus szint megnyilvánulási formáival foglalkozik. Itt a kutató az interakció kiváltója.

Ritualizált szimbolikus cselekedetek

A lokális identitás építésének Atyhában megnyilvánuló formái közül az egyik leglátványosabb és legtermékenyebb momentumok az ünnepek. Két okból is fontosnak tartottam az ünnepek vizsgálatát. Egyrészt, mert valós közösségi értékek felmutatására törekednek. Kutatásom szempontjából ez előnyös volt, a helyi identitás alakulását vizsgálva óhatatlanul szükséges volt felderíteni, hogy melyek azok a kiemelkedően fontos kultúra-elemek, amelyeken keresztül a közösség meghatározza önmagát. Másrészt azért választottam az ünnepet, mert kiemelkedik a hétköznapiok egyszínűségéből, a profán térből a szakrális térbe emeli a történeteket, kihangsúlyozza, nyomatékosítja a keretei közt létrejövő interakciókat. Kisebb-nagyobb közösségeket egyesítő ünnepekről van szó, ahol már a fizikai jelenlét is számít, nem is beszélve a „község szeme”

előtt lezajló nyilvános vagy félig nyilvános megnyilatkozásokról, tettekről. Ezek a tettek – bár lehet, hogy tartalmuk nem üt el egy hétköznapi cselekedet tartalmától – ünnepi környezetben való történése sokkal könnyebben beépülhet – és be is épül – a közösségi emlékezetbe, a település történetébe. Hasonló nagyságú településekhez viszonyítva Atyhában elég kevés ünnepet találtam. Az egész közösséget megmozgató kiemelkedő alkalmak a búcsúra korlátozódnak. Az ünnepek kis számából következően mindaz, amit az ünnepekkel kapcsolatban fentebb elmondtam, a kutatott közösség esetében fokozottan igaz. Ezen tények figyelembevételével, kutatásom során kiemelt figyelemmel kísértem minden olyan megmozdulást, amely elütött a hétköznapoktól. Ilyenek voltak: a búcsú, március 15., temetőlátogatás (temetés, halottak napja), iskolai ünnepség.

1. A Mária Magdolna napi búcsú

A helyi ünnepek közül a legfontosabb a Mária Magdolna ünnepére rendezett búcsú. Mindig a Magdolna napra rákövetkező vasárnap tartják, így az időpont minden évben más és más. Megfigyeléseim alapján ez a falu legfontosabb ünnepe. Ez az az alkalom, amikor a legtöbben visszajönnek. A Temesváron, Marosvásárhelyen, Nagyszébenben lakók egy hetet, néha többet töltenek el a faluban, a szomszéd településekre költözött atyhaiak csak a búcsúra jönnek ki a faluba. Terepmunkám során két búcsún vettem részt. Először a búcsút mutatom be, majd egy konkrét esemény ismertetése és értelmezése következik.

Az egyházi ünnepnek világosan átlátható forgatókönyve van. Vasárnap reggel a családok otthon valamit reggeliznek, aztán a déli mise előtt a templom környékén gyülekeznek. Nem meglepő, hogy néha egy órával hamarabb is több csoportosulás alakul ki a templom előtt. Ez a ritka alkalmak egyike, mikor az erre az alkalomra hazatérő emberek ismét találkozhatnak falubeli ismerőseikkel, és dióhéjban elmesélhetik, hogy mi történt velük. Az alkalmi interakcióknak a déli harangszó vet véget. A világos felszólításnak eleget téve az emberek bemennek a templomba. Ünnepi mise veszi kezdetét, ami akár két órát is tarthat. A mise legfontosabb része a példabeszéd, amely különleges, hiszen mindenkire kell szóljon, mivel maga a búcsú a falu életében kiemelkedő fontosságú közösségi esemény.

A mise után a tömeg kivonul a templomból, és folytatódnak a szertartás előtt megkezdődött beszélgetések, interakciók. Ezek ideje már nem korlátozott, bár hosszúságukat bizonyos időre megszabja az ebéd kezdete.

Az ebéd a családok szempontjából jelentős. Az étkezés családi szertartás, szintén megvannak a maga szabályai. Mivel minden család otthon étkezik, ezért csak egy ebéd megfigyelésére volt lehetőségem.

Az ebéd után van egy pár órás „holtidő”, amit mindenki kedve szerint tölt ki. Egyesek alszanak, mások beszélgetnek, szomszédolni mennek, sétálnak a kertben, stb. A nap fénypontja az esti órákban kezdődő bál, melyet a falu legnagyobb épületében, a kultúrházban tartanak. Általában este 9-10 körül kezdik szedni a jegyeket. A talpalávalót egy korondi zenekar szolgáltatja. A bál addig tart, ameddig az emberek táncolnak. Az általam megfigyelt két bál hajnali 4-5 óráig tartott.

A búcsú napja

2001 augusztusában, első tereplátogatásom alatt került sor a Mária Magdolna-napi búcsúra. Az előző napokban lázas készülődés tapasztalható az egész faluban. A távolabbról hazajött atyhaiak segítenek az itt lakó családtagjaiknak, rokonaiknak rendbe tenni a házat, az udvart. Gyakori látvány a kerítésre száradni kiakasztott perzsaszőnyegek vagy a szellőzni kitett ágynemű. Érdekes volt megfigyelni, hogy milyen nagymértékben megváltozik a falu élete egy rövid hét alatt. Első terepmunkám alatt ezt a jelenséget nem tudtam kellő mértékben értékelni, hiszen alig pár nappal a búcsú előtt érkeztem a faluba, és nem volt alkalmam a mindennapok dokumentálására. A 2002-ben megfigyelt búcsú előtti héten többször körbejártam a falut azzal a céllal, hogy felmérjem a változásokat. Az első változás, ami rögtön szembeötlött, hogy az utcákat járva olyan emberekkel is találkoztam, akiket eddig soha nem láttam. Egyértelmű volt, hogy vendégek. Nem csak azért, mivel nem ismertem őket – bár eddigi terepmunkáim során a falu legtöbb lakójával legalább futó ismeretséget kötöttem –, hanem mert más volt a viselkedésük, öltözködésük is eltért a megszokottól.

Az embereken kívül jóval több személygépkocsi érkezik Atyhába a búcsú alkalmával. Különböző okokból nem állnak be az udvarra, hanem a ház előtt az utcán parkolnak. Így könnyű észrevenni őket, temesvári, marosi, szebeni rendszám táblájuk pedig a biztosíték arra, hogy nem a faluban lakók autói. Gyakran láttam autókat olyan házak előtt, melyekben nem lakott már évek óta senki, világos volt, hogy az autó tulajdonosai látogatók, vendégek a faluban.

A hazajövőkkel megváltozik a falu élete. A kihalt, csendes utcákat pár nap erejéig újra betölti az élet zaja, az udvarokról kopácsolás, fűrészelés hangja szüremlik ki, egyik ház elé új kerítés vagy kapu kerül, esetleg újrafestik vagy újravakolják az egész házat. Az utcák megtelnek gyerekekkel, akik az Atyhában lakó öregek utópisztikus („régebb más volt itt az élet”) emlékeit elevenítik meg. Ám a helyi kultúrában jártas

antropológusban első látásra tudatosul, hogy ezek a gyerekek nem laknak itt. Más a ruházatuk, és ami a legfontosabb, hogy nemhogy előre nem köszönnek, hanem gyakran a kapott üdvözlést sem viszonzozzák, esetleg halkán elmotyognak valami köszönésnek nevezhető mondatot. Idegenként tekintenek mindenkire, aki nem szomszéd vagy közeli rokon. (Ezzel ellentétben az atyhai gyerekek kivétel nélkül bátran, az illető szemébe nézve, hangosan előre köszönnek.)

Egy másik fontos változást este, a kocsmában tapasztaltam. A kocsmá a falu egyetlen közösségi helye. Csak itt nyílik alkalom arra, hogy a házon kívül az emberek találkozhassanak egymással, megbeszélhessék aznap élményeiket egy üveg sör vagy egy pohár bor mellett. Ugyancsak itt van lehetőség arra, hogy a formalitásokat és a kellemetlenségeket kikerülve régi ismerősök egymással találkozzanak. A búcsú előtti héten a kocsmá jóval több vendéget számlál. Az idősebb korosztály általában korábban hazamegy. Ők előnyben részesítik a szomszédolást, az alkalmi beszélgetéseket, másrészt a városi életmód nem engedi meg, hogy késő éjszakáig a kocsmába üljenek, míg faluban ez megszokott. A fiatalabb korosztály (18-26 év között) kihasználja, hogy búcsú alkalmával többen is együtt lehetnek, és általában hajnali 1-2 óráig is elbeszélgetnek.

Fontos megjegyezni, hogy szombaton, a búcsú előtti napon Atyha magyarországi testvérfalujából, Veresegyházáról vendégek érkeztek. A falusiak elmondása alapján nem ez volt az első látogatás a két falu között. A veresegyházaiak és az atyhaiak közötti interakciókat figyelve rájöttem, hogy egyesek már ismerik egymást. Az elszállásolás sem volt véletlenszerű, mindenki ahhoz a családhoz érkezett vendégségbe, akit hajdanán ő fogadott.

Most pedig lássuk a búcsú menetét. Az elemzés során a közösségi cselekedetek alkalmával igyekeztem többféle is figyelni, és nem csak az engem vendéglátó Tóth család interakcióit figyeltem. Céлом az volt, hogy bepillantsak más emberek szokásaiba is, hogy az egész falura vonatkozó következtetéseket tudjak levonni. Ennek ellenére a vizsgálat középpontját a Tóth család és hozzátartozói képezik.

A búcsú reggelén együtt keltem Feri bácsival egy számomra igencsak hajnali órában. Az első tevékenységek a mindennapokat idézték, a kötelező reggeli tennivalókat (állatok ellátása), de a reggel további része teljes mértékben készülődéssel telt el. Marcella néni kikészítette férjének és magának az ünneplő ruhát, miközben Feri bácsi borotválkozott. Utána reggeliztünk, és miközben én a reggeli kávémat kortyolgattam, Marcella néni a korábbi búcsúkról mesélt, Feri bácsi pedig itt-ott kiegészítette. Hangjuk tele volt büszkeséggel és magasztossággal, akárcsak az előző esti tévészakor. (Ép-

pen egy búcsús műsort néztünk, amikor Marcella néni felkiáltott: „Holnap itt is ilyen szép búcsú lesz!”)

A délelőtti fénypontja a rokonok érkezése. Feri bácsinak és Marcella néninek a fia Korondon lakik. Együtt jönnek ki lányukkal és annak férjével. Feri bácsi unokája szintén Korondon lakik. Mind a két család autóval érkezik. Bejönnek a házba, nagy az öröm a vendéglátók részéről annak ellenére, hogy legalább kéthetente szoktak találkozni. Igaz, hogy ritkák azok az alkalmak, amikor három generáció képviselői egyszerre vannak jelen az atyhai házban. A délelőtti további része csendes beszélgetéssel telik el, Marcella néni étellel kínálja a vendégeket, akik az ebédre hivatkozva keveset fogyasztanak. Feri bácsi pálinkát tölt, de csak módjával, mert a mise előtt nem illik sokat inni. Rövid kis beszélgetések alakulnak ki, a Korondról jöttek sebesen beszámolnak, hogy mi történt velük az elmúlt hetekben. Komolyabb beszélgetésre nincs idő, mivel sietni kell a templomba.

11 óra után a társaság lassan felkerekedik és elindulunk a templom fele. Már messziről látom, hogy nagy tömeg gyülekezik a templom körül, az emberek kisebb-nagyobb csoportokba tömörülve beszélgetnek, élcelődnek. Mi is elvegyülünk az emberek között. Feri bácsi több csoporthoz is odamegy. Igyekszik mindenkinek köszönni, mindenkivel kezet fogni.² Szorosan mögöttem haladok, kíváncsi vagyok, mi fog történni. Előre köszön mindenhol, kiemelten azoknak, akik nem atyhaiak és csak látogatónak, vendégségbe érkeztek a faluba. A legtöbbjüket nevével szólítja, érdeklődik, hogy „Egészség van-e?”, vagy „Megvagytok-e?”, „Hogy vannak a gyerekek?”. Rövid párbeszéd bontakozik ki, a megszólítottak igyekeznek tömören és velősen, néha viccesen válaszolni. Igyekeznem kell, mindenki minél több emberrel szeretne találkozni, minél több régi ismerőssel szeretne pár barátságos szót váltani. Rövid idő alatt három-négy csoportot is végigjárunk. Én is bemutatkozom, aki ismer, mosolyogva nyújt kezet, mikor elfordulok, félig suttogva tájékoztatja a társait, hogy ki vagyok én, mit keresek itt Atyhában.³

A negyedik csoport után elszakadok Feri bácsitól. Visszafele indulok, amerre az asszonyok állnak, közben jobbra-balra köszöngetek az ismerősöknek. Mire visszaérek, már ott is nagy a tömörülés. Látásból ismerem a legtöbb asszonyt, főleg szomszédok. Éppen arról faggatják tréfálkozva Feri bácsi unokáját, hogy nem akarnak-e kisbabát.

---

² A kézfogás rítusa külön figyelmet érdemel. Megfigyeltem, hogy kivétel nélkül mindenkivel kezet fognak, akit hosszabb ideje nem láttak.

³ Ez a gesztus a beilleszkedésemet nagymértékben elősegítette.

Emese nevetve sorolja a kifogásokat, Jócó a maga nyugodt módján hagyja jóvá felesége mondandóját.

Aztán a misére terelődik a szó. Benne van a levegőben, hogy sokat várnak ettől az alkalomtól. Nem csak azért, mert ez a falu legrangosabb ünnepe, hanem mert itt van a korondi pap, akinek ez lesz a búcsúmiséje. A kibontakozó beszélgetés fő témája a korondi és az atyhai pap összehasonlítása. Korábbi információimat alátámasztják a hallottak: színesebb és gördülékenyebb beszédmodora miatt a korondi papot méltatják. Róla én is sok elismerő véleményt hallottam és megtudtam, hogy alkalmanként kijár misézni Atyhába. Innen ismerték a falubeliek és nagyon szerették.

A beszélgetést a misére hívó harangszó szakította meg. Az emberek bevonultak a templomba. Belépve a férfiak levették kalapjukat, majd a tradicionális ülésrendet követve (férfiak jobboldalt, nők baloldalt) mindenki helyet foglalt. Én a templom hátsó részében helyezkedtem el, annak ellenére, hogy az idősebb férfiak hívtak, hogy üljek közéjük az első sorokba. A szívélyes invitálást azzal háraitottam el, hogy munkám szempontjából sokkal előnyösebb lesz, ha a templom hátsó részéből szemlélem az eseményeket. A szertartás ünnepélyességét fokozta a Verezegyházáról érkezett asszonykórus népviseletben való bevonulása.

A szertartás kiemelkedő jellegét a szokatlanul nagy tömegén kívül a papok száma is jelezte. A helyi és a korondi papon kívül ott volt a székyudvarhelyi esperes, aki magával hozta ministránsait. Maga a mise szinte két órát tartott. Ez a szokatlan hosszúság az udvarhelyi esperes terjedelmes példabeszédének volt köszönhető. Ez a legalább fél órás monológ külön figyelmet érdemel. Az esperes mondandóját sokkal inkább a búcsú alkalmából távolról hazaérkezett atyhaiaknak címezte és nem a faluban élőknek. Mindenekelőtt örömét fejezte ki, hogy a kis sóvidéki falu temploma ismét megtelt emberekkel. A következő mondat hangneme már teljesen más volt. Bánat és vád csendült fel benne, az érsek haragosan nézett körbe a jelenlevőkön, hangsúlyozva, hogy ez az állapot, ami most van, nem egyedi, hanem állandó kellene legyen. A példabeszéd ebben a hangnemben folytatódott tovább. Beszélt a szülőföld szeretetéről, melyet senki nem hagyhat ott úgy, hogy végleg elmegy és soha nem jön vissza. A szülőföldre – hangoztatta – minél gyakrabban vissza kell térni, hogy az ember ne felejtse el, hogy ki volt, hogy töltekezzen a szülőföld szeretetével. Ugyanakkor felhívta a figyelmet a falu állapotára, a lakosok átlagéletkorának alakulására. Felszólította az elköltözötteket, hogy ne lankadjon a figyelmük soha szülőfalujuk, szüleik irányába, igyekezzenek minél több időt velük tölteni. Többször igen színesen fogalmazva hangsúlyozta a falu folyamatosan romló állapotát: megemlítette a gyakori elhalálozásokat, a ritka születeket, a falukép folyamatos romlását, az iskolás és óvodás gyerekek helyzetét. Hogy minél na-

gyobb hangsúlyt adjon mondandójának, gyakran utalt a fényes múltra, szembeállítva, összehasonlítva azt a jelennel.

Mondandójának érdekessége számomra az volt, hogy a visszajarást, a hazalátogatást erkölcsi kötelességgé emelte. A hazajarásról mindig mint Istennek tetsző dologról beszélt, és bár nyíltan nem mondta ki, bünyösnek bélyegezte azt, aki megfelelkezik szülőfalujáról. A példabeszéd egyszerre volt vád és dicséret. Vádolt, hisz a hazajárók száma évről évre csökken, megpróbált egy nem hétköznapi szinten – erkölcsi és vallási szinten – hatást gyakorolni a hallgatóságokra. Ugyanakkor dicsért is, mivel tettett haragja nem a hallgatóságoknak, hanem sokkal inkább a távolmaradotoknak szólt, de fenyegetés is bujkált benne, a jövő előrevetítése, hogy azokra is így fog haragudni, akik az elkövetkező évek folyamán már nem jönnek vissza Atyhába. A legérzékletesebb intések Istenre való utalásai voltak. Amint azt már a bevezetőben is említettem, Atyha Hargita megye egyik legmagasabban fekvő települése. Ezt a szónok ki is használta, úgy emlegette a falut, mint ami jóval közelebb van Istenhez, mint más települések, ezért a lakóknak vigyázniuk kell, hogy miképp élnek („Haza kell jönni!”), mert az Úr figyelme egy pillanatra sem lankad.

A szertatás alatt igyekeztem felmérni a szónoklat hallgatóságra gyakorolt hatását. A templomban síri csend uralkodott. Az emberek feszülten figyeltek, elég gyakran láttam helyeslő bólogatásokat a férfiak sorából, egy közelemben álló asszony pedig suttogva ennyit mondott valakinek: „Igaz van az esperes úrnak.”

A szentmise után az elsők között hagytam el a templomot. Kint meglepődve tapasztaltam, hogy legalább még ugyanannyi ember tartózkodott a templomkertbe, ők nem fértek be Isten házába. A misét ők is hallották, mivel ki volt hangosítva. Egy évvel később a mise után a helyi fiatalok elmondták, hogy a kint maradt tömeg ugyanúgy imádkozik, követi a mise menetét, mintha bent lenne, csak egy kicsit szabadabb a légkör.

Kérve a templomból az emberek folytatták félbehagyott beszélgetéseiket. Egy csoport mellett elhaladva egy érdekes mondat üti meg a fületem. „Ezért az istentiszteletért érdemes volt hazajönni!” Visszapillantok, megtermett úriember, ruhájáról lerí, hogy nem Atyhában él. Ennek ellenére előbb idézett kijelentése summázza az érsek példabeszédének lényegét: bár évről évre kevesebb ember jön haza szülőfalujába, itt mégis talált olyan értéke(ke)t, amelyekért nem volt hiábavaló a 600 km-s út megtétele. Külön érdekessége, hogy nem bizalmasan szomszédja fülébe súgva mondja ki véleményét, hanem hangosan, szinte kiáltva teszi azt. Próbálok feltűnést nem keltve körbepillantani, nyilvánvaló, hogy mindenki hallotta, innen is, onnan is helyeslő megjegyzések, fejbólogatások, mosolyok érkeznek.

A felkiáltó ezzel a mondatával nem szegte meg a helyi szabályokat. Bár nem él ma a faluban, mondandóját mindenki elfogadja, jóváhagyja. Burkolt értelme nyilvánvaló mindenki számára, kijelentése létszükséglet, egy csendesebb résztvevő szavaival élve: „Helyre tette a szentmisét!” Vagyis értelmet adott neki a mindennapi ember szempontjából, lefordította és jóváhagyta a pap mondandóját, egyfajta közvetítői, mediátori szerepet vállalva magára.

Nem telik bele egy óra sem, a templom és környéke elnéptelenedik. Hosszabb-rövidebb búcsúzkodás után az emberek elindulnak hazafele. Mindenki megígéri ismerőseinek, hogy eljön a bálba, hiszen a veresegyházi vendégek műsorral készültek erre a jeles alkalomra.

Én is indulok hazafele vendéglátóimmal. Jobbra-balra köszöngetünk, közben Feri bácsi magyaráz, hogy ki kicsoda volt, akiknek bemutatott. Bólogatok, bár a nevek kavalkádjában nem mindig tudom beazonosítani az illető személyt. Szóba kerül a mise. Beszélgetésre alig van idő, mert lassan hazaérünk. A korondi pap a téma. Viselkedését elemzik, szerintük korántsem volt olyan lelkes, mint máskor. Rögtön magyarázat is következik: nemsokára kell elmenjen és ezért szomorú. Ebben nagyjából mindenki egyetért.

Hazaérve a kötelező kézmosás után Marcella néni asztalhoz parancsolja a társaságot. Két szobában étkezünk, a konyhában a nők, bent a nagyobb szobában a férfiak. Előkerül a pálinkásüveg, Feri bácsi házigazdaként tölt mindenkinek. „Egészségünkre” – csendül fel egyszerre öt torokból. Az étkezés menete viszonylag gyors. Senki nem eszik nagyon sokat, bár Marcella néni folyamatosan kínálgat. A hangsúly inkább a beszélgetésekre helyeződik. A téma a múlt és a mai nap. Most van idő arra, hogy a reggel elkezdett beszélgetéseket folytassák, különböző részletekkel kiegészítsék. A Korondról jött rokonok beszámolnak a faluban történt fontosabb eseményekről. Mivel augusztus van, a fő témák az állatvásár, a kaszálás, a pityóka (krumpli) jövője, a legeltetés. Legfontosabb kérdésnek a termények jövője ígérkezik. A jelen levő férfiak (rajtam kívül) mind gazdálkodással foglalkoznak. Elég sokáig beszélgetnek róla, mindenki elmondja, hogy mikor ültette, kapálta, vegyszerezte terményeit, illetve, hogy milyen termést vár őszre. Senki sincsen meglegedve, csak a kertben termő növények közül emelnek ki egyet-egyét.

Ebéd után mindenki lepihen. A nők a konyhában mosogatnak, a férfiak kivonulnak az udvarra és egy árnyékos padon helyet foglalnak, kivéve Feri bácsi fiát, aki elalszik a szobában. Gyorsan múlik az idő, nemsokára kell bálba menni. Vendéglátóim közül csupán az öreg házaspár és én megyünk a bálba, mivel a korondiaknak másnap zsúfolt a napjuk. Ők délután, nem sokkal 7 óra után elmennek. Mindenki sajnálja, leg-

főképpen ők, de nem tudnak maradni. Miután elmennek, gyorsan készülünk, hogy időben odaérhessünk. Igyekszünk korán elindulni, mivel az öregek csak lassan bírnak menni, a kultúrház pedig messze van. Együtt indulunk el, végigyalogolunk a fél falun, és szerencsémre időben odaérünk.

A kultúrház, amint azt már említettem, a falu legtekintélyesebb épülete, bár manapság elég ritkán használják. Belső felépítése igen egyszerű. A téglalap alapú helységben a bejáratától jobbra helyezkedik el a színpad. A fennmaradt üres teret most sorba rendezett padok töltik ki, ide ülnek majd a nézők. Mikor odaérünk, már elég nagy tömeg várja a műsor kezdetét, meglepően sokan. Körülnézve megállapítom, hogy nem csak az atyhaiak, hanem a hazalátogatók nagy többsége is jelen van, itt-ott a miséről ismerős arcok tűnnek fel. Helyet foglalok egy szabad padon és várom az előadás kezdetét.

Nem sokkal azután, hogy vendéglátóimmal megérkeztünk a kultúrházba, kezdetét veszi a műsor, felcsendülnek a magyar himnusz kezdő sorai. Mindenki feláll, az emberek áhitattal énekelnek. A himnusz után a veresegyházi asszonykórus énekel, majd fiatal fiúk somogyi legényest adnak elő. Felváltva követik egymást az asszonykórus népdalai és a fiatalok táncai, a legnyilvánvalóbb elismerést a szatmári táncok aratják. Zárásképpen a tömeg felállva elénekli a Székely himnuszt. A műsor után a településfelelős röviden megköszöni a veresegyháziak műsorát, valamint jelképes ajándékot ad a veresegyházi alpolgármesternek. Ezt ő szintén egy rövid szónoklattal és egy fokhagymakoszorúval viszonozza. Ezek után felkérlik az embereket, hogy rövid időre hagyják el a termet, hogy a helyiséget átrendezhessék a bálhoz. Rövid tolakodás és tíz perc várakozás után már vissza lehet térni a terembe. Szól a zene (három korondi fiatal jóvoltából), az ajtónál jelképes belépőt szednek, megkezdődik a bál, ami közel hajnalig tart.

A Mária Magdolna napi búcsú elemzése előtt hadd indokoljam az ünnepbemutató terjedelmes voltát. Amint azt már többször is hangsúlyoztam, a Mária Magdolna napi búcsú a falu legkiemelkedőbb ünnepe. Csak itt nyílik lehetőség arra, hogy a falu részlegesen visszanyerje korábbi önképét. Ugyanakkor szinte minden mozzanata a lokális identitás szimbolikus vagy pragmatikus szintjéhez tartozik, így az elemzés szerves részét képezi. Továbbá fontosnak tartottam az esemény folytonos bemutatását annak érdekében, hogy az olvasóban is megpróbáljam érzékeltetni az esemény hangulatát.

A búcsú értelmező összefoglalása előtt egy pár szóban összefoglalom a veresegyháziak által szervezett programot. A falusiak beszámolója alapján hasonló jellegű ünnepség (a Mária Magdolna napi búcsú keretén belül előadott műsor) nagyon ritkán van a faluban, így létét egyedi eseményként és nem a búcsúhoz szervesen hozzátartozó

programként határoztam meg. Ennek ellenére, a kiváltott hatás tényéből kifolyólag, meglétét nem lehet semmisnek tekinteni. A különböző néprajzi tájegységek hangulatát idéző népdalok és néptáncok elsöprő sikert arattak, az utolsó műsorszámot háromszor tapsolta vissza a közönség. A két himnusz csak fokozta az esemény fényét, a szórakozást áhitattal, magasztossággal vegyítve. A közönség egy emberként ünnepele, a műsor idejére leomlottak a hazalátogató és a faluban lakó atyhaiak közt feszülő, néha szinte észrevehetetlen határok.⁴ A tömeg közösségként és nem tömegként ünnepele. (közösségi ünnepen belüli közösségi ünnep, ami most szervesen illeszkedett a búcsú struktúrájába).

Összegezve a nap eseményeit, a következő megállapítások vonhatók le. A Mária Magdolna napi búcsú Atyhának nem csak egyházi, hanem faluközösségi szempontból is kiemelkedő ünnepe. Ez az az alkalom, amikor a kisebb-nagyobb távolságra elköltözött emberek hosszabb-rövidebb időre visszatérnek a faluba. A búcsú azért fontos, mert ekkor a falu évekkel, évtizedekkel ezelőtti képe elevenedik meg a látogató szeme előtt. Természetesen ez csak külsőség, az igazi régi Atyhát már nem lehet újrateremteni, csak imitálni.

Ugyanakkor a búcsú azért is fontos, mert egész napra kiterjedő programja minden generációnak szórakozási, ünneplési, kikapcsolódási lehetőséget nyújt. A mise elsősorban az öregek és a hazajött idősebb generáció megmutatkozási helyszíne. Fiatalokat csak igen keveset lehet látni a templomban, ők általában a templom udvarán hallgatják végig az misét. Ez a megállapítás nem vonatkozik a gyerekekre, ők szinte kivétel nélkül szüleikkel együtt vesznek részt a búcsú alkalmára megrendezett misén.

A szentmise után következő ebéd családi ünnep. Bár előfordul, hogy több család együtt étkezik, ez általában rokoni vagy nagyon jó baráti viszonyok esetében fordul csak elő. Általában minden család külön fogyasztja el az ünnepi ebédet. Itt alkalom nyílik arra, hogy a rokonok elmondják, hogy mi történt velük az elmúlt időszakban, amíg nem látták egymást. A család történetének folytonossága realizálódik ezekben a monológokban. De mivel nem csak a rokoni kapcsolatok hálójába tartozó emberekről beszélnek, hanem az ismerősökről, barátokról, stb., a tágabb értelemben vett falu történetét is megkreálja a beszélgetés. Az itthon élők számára minden újdonság, ami az elköltözötték „táborában” történik és vice-versa. Így teremődik meg az emlékek, a történések kontinuitása.

---

⁴ A himnuszok éneklése alatt ez fokozottan jelentkezett.

A jeles nap utolsó rangos eseménye a bál. Annak ellenére, hogy a falu összes tagja hivatalos, a résztvevők között igen ritkán találunk 40–50 évnél idősebb embereket. A bál elsősorban a hazajött és atyhai fiatalok ünnepe. A misénél kötetlenebb, a családi ebédnél tágabb részvételű ünnepség az ő igényeiket elégíti ki. A hónapok, félévek, esetenként évek óta nem találkozott fiatalok az idősebbek figyelme nélkül és a báli hangulat felszabadultságában találkoznak egymással, beszélgetnek, táncolnak, mulatnak.

A búcsúnak újraegyesítő, közösségformáló funkciója is van. Vizsgálatom szempontjából ez az identitás-erősítő funkció a legfontosabb. Olyan jellegű ünnepségeket foglal magába, amelyek mind egyéni, mind generációs, mind közösségi szinten megmozgatják a faluban lévő embereket. Az együttlét, a közös emlékek felidézése, a közös cselekedetek újrateremtik azokat a tipikusan falusi struktúrákat, amelyek szabályai szerint a régi Atyha működött. A visszajárók újra beilleszkednek ebbe a struktúrába, és a gépezet, ha rövid időre is, de újra működni kezd. Megfigyeléseim szerint a fogaske-rekek még mindig illeszkednek egymásba, bár itt-ott hiányok, eltérések mutatkoznak.

Másik szempontból elemezve az eseményeket, az ünnep, mint a hétköznapiaktól elütő alkalom, Jan Assmann szerint a kulturális emlékezet elsődleges szerveződési formája. Az ünnepek alkalmával kerülnek felszínre egy közösség azon elemei (emlékei), melyek a kontinuitást, a megmaradást, a lokális identitás fenntartását szolgálják. Sőt, Assmann kifejezetten hangsúlyozza, hogy az írást nem ismerő társadalmakban az ünnep az egyetlen olyan alkalom, amikor lehetőség van az identitásbiztosító elemek átadására. Ez az állítás Atyha esetében kiváltképpen igaz. Ha az atyhai közösséget különálló, lokális kultúraként értelmezzük, akkor kijelenthető, hogy a kulturális emlékezet megőrzése kizárólag szóbeli úton történik.⁵ A fenti állítás értelmében az atyhai lakosok egy írást nem ismerő társadalom. Számukra a kontinuitást az összetartozás jelenti, a múlt felelevenítése, a korábbi korszak újraélése, valamint annak az ideálképnek a megteremtése, amely a jövőbeli Atyhát ábrázolja. (Érdekes, hogy ezt az ideálképet – bár véleményem szerint létezik – soha nem mondják el, a társalgás mindig csak egy dologra korlátozódik: haza kellene jönni.) Ha összetartozást említék, akkor egyértelmű, hogy csak olyan alkalom hivatottak az atyhai célját szolgálni, amikor minél többen (a faluban lakók és az elvándoroltak vegyesen) fizikailag együtt vannak. Csak ebben az esetben van lehetőség arra, hogy különböző szócsöveken keresztül – Assmann költőként, sámánként, griótként stb. határozza meg – mindenki számára egyenlő mértékben eljussanak a kollektív emlékezet bizonyos darabjai.

⁵ Természetesen, tágabban értelmezve, vannak írásos emlékek a faluról, de ezt az adatrögzítést nem a falu lakói végzik, hanem teljes mértékben a történészek feladatköre.

Az ünnep több társadalomtudós véleménye szerint – akár csak Assmannál – a hétköznapok ellentétéként jelenik meg.⁶ Ellentét abból a szempontból, hogy melyek azok a napok, amikor a kulturális emlékezet „terjedni tud”. A mindennapi munka, a megszokott találkozások a szomszédokkal, valamint a konkrét közösség (a faluban lakók és az elvándoroltak) fizikai elkülönülése nem ad arra módot, hogy nap mind nap valamilyen formában – de egyenlő mértékben és egyenlő eséllyel – részesezhessenek a kulturális emlékezetből. Erre csak az ünnep ad lehetőséget. A különleges alkalmaknak van még egy igen fontos szerepük: rituális (a búcsú esetében évenkénti) megismétlésük a csoport tér- és időbeli összetartozását garantálja. Az ünnep ugyanakkor egy bonyolult, szabályokkal teli világ. Ez esetünkben a misére fokozottan, a családi ebédre részlegesen érvényes. A közösségtől távol élő egyénnek tudatában kell lennie az írott vagy íratlan szabályoknak, mert „...ezeknek a normáknak az ismerete, betartása vagy be nem tartása, az egyénnek az ünnep közegében való mozgása, jártassága vagy járatlansága sok mindent elárul róla, s a közösség többi tagja az ünnepi alkalommal tett megfigyelései alapján helyezi el mentális sémájában az egyént, ugyanakkor önmagát is a közösség látószögéből szemlélheti.” (Bodó, 2000:44) Terepmunkám során nem egyszer volt alkalmam kizáró illetve befogadó gesztusok megfigyelésére. Az ünnepi környezetben lezajlott cselekedetek értékelése nagyban szerepet játszott a nagyító alá vett személy későbbi megítélésében. Konkrét példával élve, emlékezzünk vissza a szentmise után elhangzott felkiáltásra: „Ezért az istentiszteletért érdemes volt hazajönni!” Igaz, hogy nem egy kötelező érvényű cselekedetről van szó, de az egész falu előtt kiejtett mondat egy igazi megmérettetés volt. Amennyiben a kijelentést a közvélemény elítéli, a középkorú férfi igen nehéz helyzetbe kerül. A kizáró vagy elhatároló gesztus több példájával is volt alkalmam találkozni, amelyek közül szemléltetés gyanánt itt egyet említek. Szintén a már említett mise alatt történt, hogy egy gyerek a szertartás alatt szülei minden igyekezte ellenére több alkalommal hangosan megszólalt. A hallgató közönség nyilvánvaló nemtetszéssel reagált, többen odanéztek, majd a mise után egymás között vitatták meg a történeteket. A „megszólás” elsősorban a szülőkre irányult. Ahogy azt egy atyhai asszony megfogalmazta: „Igazán megtaníthatná a gyereket, hogy hogyan viselkedjen a templomban.”

A hazajárók szempontjából vizsgálva az ünnepet, mindenképpen utalnom kell a kettős identitás problematikájára. Bodó Julianna *Szempontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához* című írásában a nagyfokú urbanizáció eredményeképpen kialakult falusi környezetből városba betelepült vegyes közösség ünnepeivel foglalkozik. Bodó a kettős iden-

---

⁶ Vö Mircea Eliade: „A szent és a profán” című művével.

titást a következőképpen írja le: „A kettős identitás működése vázlatosan a következőképpen írható le: ez a réteg lakóhelye, de ugyanakkor státusa és igénye szerint is városi.” (Bodó, 2000:44) Atyha esetére ez a megállapítás a következőképpen vetíthető rá. Ma a korai elvándorlók szinte kivétel nélkül városi környezetben élnek. Ennek ellenére, ahogy azt az általam készített interjúk mellett Tófalvi Zoltán korábban idézett tanulmánya is sugallja, atyhainak vallják magukat. Mindemellett már több mint 40 éve élnek távol szülőfalujuktól. Temesváron, Nagyszébenben igyekeznek megfelelni környezetük elvárásainak⁷, de nem tudják levetkőzni azokat a beidegződéseket, amelyek a falusi életformához kötődnek. Így „...a kettős identitás nemcsak kétféle kötődést, kettős meghatározottságot jelent, hanem magába foglalja az úgynevezett ’előremutató’ és ’visszakanyarodó identitás’ kettősségét is, amely egy problematikus, működési zavarokkal küszködő állapotra utal” – írja Bodó. (Bodó, 2000:45).

2. Más lokális ünnepek

A lokális ünnepek más megnyilvánulási formái, mind a résztvevők számát, mind az ünnep fontosságát tartva szem előtt, eltörpülnek a búcsú mellett. Az iskolai ünnepek, március 15 megünneplése szintén jeles alkalmak a falu életében, de jóval kevesebb résztvevővel, rövidebb ideig zajlanak. A Csíkszeredából származó tanítónő kezdeményezéséből született lokális ünnepeken a gyerekek hozzáállása nem valami lelkes. A műsor általában szavalatokból, énekekből, kisebb színdarabokból tevődik össze. Érdeklődést csak a szülőikben, nagyszülőikben vált ki, annak ellenére, hogy a meghívottak listáján nem hivatalosan az egész falu szerepel. Ezen ünnepek jelentősége dolgozatom szempontjából minimális, nagy ritkán fordul csak elő, hogy az ünnepség kedvéért akár szomszédos, akár távolabbi településekről elvándorolt atyhaiak hazajöjjenek.

Március 15. nagyobb jelentőségű ünnep. Az atyhaiak önmagukról alkotott képében jelentős helyet foglal el a magyarsághoz való tartozás hangsúlyozása. Ez a mindennapi életben a politikai helyzetről folytatott vitákban jelenik meg, közösségi szinten csak március 15-én van rá lehetőség. Az ünnepséget a kultúrház mellett, a két világháborúban meghalt atyhaiak emlékére felállított emlékműveknél tartják. Assmann, R. Kosselleck történeisztd idézve, a következőket mondja: „Az emlékművekkel a túlélők teremtenek a maguk számára identitást.” Majd a saját gondolataival folytatja. „Akár ahol ezerszámra sorjázunk a nevek, mondjuk háborús emlékműveken, akár az ismeretlen katona esetében anonim a kötődés – itt egyértelműen az identitásszerzés mozzanat

---

⁷ Tófalvi részletes elemzést ad a tartós fogyasztási cikkek bekerüléséről az atyhából elvándoroltak háztartásába.

áll előtérben. (...) Az ereklyekultusz is a halottakról való megemlékezés közösség-alapító és -szilárdító összefüggésébe tartozik.” (Assmann, 1999: 63) Az általam vizsgált ünnep különleges a maga módján, hisz március 15-nek általában saját emlékművei, szobrai vannak. Atyha esetében nincs így, ezzel magyarázható, hogy a világháborús emlékműveknél tartják az összejövetelt. Assmann kontextusa azonban más. Nála értelemszerűen közvetlen kapcsolat van a megemlékezés tartalma és az emlékmű között. Atyha esetében ez nincs így, az emlékmű az első két világháborút idézi, míg maga az ünnep az 1848-as forradalommal van kapcsolatban. Érdekes módon ez a kettősség nemcsak látszólagos, vagy véletlenszerű, hanem az ünnepségen elhangzottakban is érvényre jutott. A szavakat teljes egészében a '48-as szabadságharcot idézték, de a településfelelős beszédében többször is utalt az emlékművek jelképezte időszakokra is.

A világháború halottairól nem szoktak külön megemlékezni. Ennek értelmében – valamint, hogy ez az egyetlen hely, mely a faluban „méltó” arra, hogy ilyen típusú rendezvénynek teret nyújtson – nem meglepő a kétirányúság. Identitászerző funkciója kétségtelen. Ám a kétirányúságnak nemcsak pozitív, hanem negatív hatása is lehet. A két rendezvény összeolvasztása tartalmilag gazdagabb, mint ha csupán március 15-ről szólna. Tény, hogy több emléket hoz a felszínre, de ugyanakkor két közösségi ünnepet összevon, megtagadva a lehetőséget attól, hogy egy másik ünnep keretében újra összegyűlhessen a falu. Az intenzitást, a rituális ismétlés lehetőségét elvetve évi egy alkalommal zsugorítja a két rendezvényt. Assmann az ünnepek és rítusok identitásképző funkciója kapcsán többször is kijelenti – és én egyetértek a véleményével –, hogy a különleges alkalmak identitászerző funkciójának kulcsa az ismétlés. Atyha esetében csak évente egyszer kerül sor olyan ünnepségre, mely hangsúlyosan az egy nemzethez való tartozás érzését hivatott kiemelni.

Egy másik, athyai viszonylatban kiemelkedő alkalom, amely lehetőséget teremt a lokális identitás építésre, a temetőlátogatás. Ennek több formájával találkoztam: a családi temetőlátogatás (1) és a halottak napja (2), valamint ide sorolható a temetés (3) is, amely azonban jóval komplexebb esemény. A következőkben részletesebben fogom tárgyalni a temetőhöz, a halottakhoz kapcsolódó közösségi cselekedeteket.

Az első eset a leggyakoribb, ilyen alkalmakkor a hazalátogatók és az otthoniak kis csoportja kimegy a temetőbe, virágot visznek a sírokra, lekaszálják a sírhant környékét, elmondanak egy közös imát, majd beszélgetnek. Az előző fejezetben bemutatott eset kapcsán már említettem, hogy a családi temetőlátogatás ritualizáltsági foka alacsony, a kötetlen, szabad interakciók kerülnek előtérbe. Kötetlenségét bizonyítja az is, hogy nincsen világosan kijelölt ideje, nincs dátumszerűen meghatározva, hogy mikor kell sor kerülnön ilyen eseményekre.

Halottak napja már egyházi ünnep. Jóval több a kötöttség, a szabály, az ünnep generálta interakciók nem korlátozódnak a temetőre. Viszonylag nagy kényszerítő erővel rendelkezik, főleg a faluhoz közelebb élő kivándoroltak csoportjában. Ennek oka kettős. Elsősorban a tradíció, évtizedek, generációk szokását nem lehet egyszerűen felrúgni, másodsorban a későbbi kivándorlóknak legközelebbi rokonai az atyhai temetőben vannak elhantolva.

A hazajárók szemszögéből nézve a halottak napja a második legjelentősebb ünnep a Mária Magdolna napi búcsú után. Ez főleg a hazalátogatók számában figyelhető meg. Adatközlőim beszámolója alapján kijelenthetem, hogy a búcsútól eltérően, az egész közösséget magába foglaló rendezvény kialakítására ebben az esetben nincs lehetőség. Egyik terepmunkám során, amely egyik elsődleges célja a halottak napjának megfigyelése volt, lehetőségem nyílt az elmondottak megtapasztalására.

Egy idős házaspár korondi hozzátartozói (egy fiatal házaspár) a korai sötétedésre való tekintettel már kora délután megérkeztek. Együtt kísértünk a temetőbe. Az asszonyok feldíszítették a sírt virágokkal, meggyújtották a gyertyákat, majd hosszú csend következett. A gyertyák már szinte leégtek, amikor elkezdődött a beszélgetés. Az uralkodó téma az elhunyt rokonokkal kapcsolatos emlékek felidézése volt. Kivétel nélkül olyan eseteket említettek, amelyből az eltávozott személy pozitív tulajdonságai tűntek ki. Beszélgetés közben többen is csatlakoztak a csoportunkhoz. Köszönés után néhány szóban méltatták az elhunyt személyét, szóltak pár szót a hazalátogatókhoz („Látom, visszajöttetek.”), majd távoztak. Miután a gyertyák leégtek, elindultunk haza. A fiatal házaspár nem maradt sokáig, a másnapi munkákra hivatkozva már este nyolc órakor hazamentek.

Az egész látogatás nem tartott négy órát sem. A halottak napjára való visszajárási szokásokról beszélgetve, több falubéli elmondta, hogy ez a legtöbb esetben a fentebb említett módon zajlik le. A falutól nagyobb távolságra költözött atyhiaknak nincs lehetőségük hazajönni, mivel egyetlen nap alatt (másnap kell menni dolgozni) több mint ezer kilométert kellene megtenniük. Akik itt laknak a közelben, ők eljönnek, látogatásuk a megszokott visszajárásokhoz hasonlít. Kijönnek a faluba, beszélgetnek néhány szót rokonaikkal, ismerőseikkel, de néhány óránál többet nem tudnak maradni. Mindezek ellenére a halottak napja különleges jelentőségű, hiszen a hazajárók nem egy szokványos látogatást tesznek a faluban. A nap különlegességét a halottakról való beszélgetés adja. A fentebb vázlatosan bemutatott eset kapcsán például az öreg házaspár férfitagja volt a mesélő. A történetek nagy százalékát ő kezdte el, a többiek csak itt-ott kiegészítettek. Ő volt a családi ünnep irányítója. Úgy alakította az eseményeket, ahogy helyesnek látta, és nagy meglepetésemre meg is indokolta mondandóját. Több történe-

tet is elmondott édesapjáról, édesanyjáról, aztán felemelte a fejét, körülnézett és megkérdezte: „Tudjátok, miért mondtam el? Hogy ti is tudjátok, hogy milyen volt dédapátok, mi mindet vitt véghez, miket csinált. Mert ha én meghalok, nem lesz, aki ezt elmondja nektek.”

A rövid idézet magáért beszél. A történetek, amiket elmond, családja történetei. Továbbadja őket, hogy ha meghal, édesapja emléke ne tűnjön el teljesen. Összeköti a múltat és a jelenet. A fiatalok nem ismerték személyesen az elhunyt családtagot, így az emlékek segítségével lehet hidat verni múlt és jelen közé. Családjában az idős ember minden dolgok tudójaként jelenik meg, az ő feladata, hogy megteremtse a kontinuitást az emlékek szintjén. Családjának története, az ő ezekről alkotott véleménye, a jelenben élő közeli rokonaiból formált kis közösség kollektív emlékezetének fontos része. Ezeket az emlékeket tovább kell adni, egyrészt, hogy ne merüljenek feledésbe, másrészt egyszer valakinek át kell majd vennie az idős ember szerepét (ezt ő nagyon jól tudja: „Mert ha én meghalok...”), és az a személy véleménye szerint kell rendelkezzen ezekkel az ismeretekkel, hogy maradéktalanul eleget tehessen tisztségének.

A temetés, amint azt már fentebb említettem, jóval komplexebb folyamat, mint egy egyszerű temetőlátogatás. Vannak szabályai, melyeket nem lehet megkerülni, íratlan menete, az összetevők sorrendje nem keveredhet. Megtaláljuk benne a közösségi, a nyilvános és a privát, családi momentumokat. Terepmunkám során nem volt lehetőségem, hogy személyesen részt vegyek temetésen. Ennek következtében közvetlen tapasztalataim nincsenek, a temetéssel kapcsolatos megállapításaim több adatközlőm narrációjára támaszkodnak. Tisztában vagyok vele, hogy az interjúk során egy-egy értelmezést hallottam, elemzésem során így kezezttem mindezt szem előtt tartani.

A temetés a hazajárás szempontjából azért érdekes, mert az egyetlen olyan alkalom, amely kényszerítő erővel hat az elvándoroltakra. A kényszer kétirányú. Egyfelől belső késztetés, másfelől a falu elvárásának való megfelelés. Több példa is bizonyítja ezt, némely esetben számomra is megdöbbenő távolságból (Németország, Amerikai Egyesült Államok) érkeznek hozzátartozók, rokonok.⁸

A falu lakóinak számából kiindulva kijelenthető, hogy szinte kivétel nélkül mindenki mindenkit ismer. Az elhalálozás, az elmúlás tragikumán túl, a falu számára egyet jelent a fogyással, az eltűnés érzetével. A temetéseken szinte az egész falu részt vesz, akkor is, ha csupán ismerőse az illető, és nem rokona. Elmennek, mert „kevesen vagyunk, legalább tartsunk ilyenkor össze.”

---

⁸ Érdeemes még annyit hozzáfűzni, hogy a zárójelben említett két eset szereplői más alkalmakra nem szoktak visszajönni

Több esetben alkalmam volt részt venni olyan beszélgetéseken, amelyek közvetlenül a temetés után zajlottak. Témájuk egyértelműen a szertartás volt, kivétel nélkül beszámolószerűen elmondták a számukra fontosnak ítélt mozzanatokot. Megfigyeltem, hogy ha például egy ilyen, körülbelül fél óráig tartó beszéd tíz kisebb témából tevődik össze, akkor abból legalább hét a visszajárók személyével foglalkozik. Továbbá ezeket a beszámolókat nem csak nekem címezték, rajtam kívül mindig volt még ott legalább egy ember. A beszélő nem szerepelt, a monológ megszokás, praxis volt, egyszerűen csak elmonda, mert számára ezek a momentumok jelentették az *eseményt*. Ezért döntöttem úgy, hogy az ilyen típusú beszélgetések alapján próbálom megragadni a temetési szertartás identitásépítő jellegét.

Adatközlőim elmondása alapján kiderült, hogy a temetés különböző fázisai alatt folyó beszélgetések (főleg a toron) egyik fontos témája – a halott személye mellett –, hogy ki jött el a temetésére és ki nem. Természetesen a más településen lakók kiemelt figyelemben részesülnek. A falusiak számára ez is egy alkalom, hogy információkat szerezzenek barátaikról, rokonaikról, ismerőseikről. Fontosnak tartják, hogy beszédbe elegyedjenek velük, hogy lássa az illető, hogy foglalkoznak vele is, nem vált idegenné, kívülállóvá csak azért, mert nem lakik Atyhában. Itt van meglátásom szerint az a pont, ami dolgozatom szempontjából lényeges. Nem csak elbeszélgetnek a hazajárókkal, hanem kíváncsiak a véleményükre, meglátásukra, egyenlő partnerként kezelik őket, mintha még fizikailag ott élnének közöttük. Abban az esetben, ha valakinek el kellene jönnie, de nem teszi, akkor megszólják, kibeszélik. Egyik alkalommal egy viszonylag közeli rokon nem tudott megjelenni a temetésen. Még több hónappal a haláleset után is felmerült a kérdés, hogy vajon miért nem jött vissza, mi lehetett olyan fontos, ami következtében nem tudott jelen lenni a szertartáson.

Narratológiai értelmezések

Az identitásépítés általam utolsónak tárgyalt formája a narratíva. Méltán tehetné fel bárki a kérdést, hogy miért pont a narratívát választottam kutatásom tárgyaként. Jerome Bruner és Joan Lucariello *A világ narratív újrateremtése monológban* című tanulmányában igen érdekesen fogalmazza meg, hogy mi a haszna annak, hogy beszélgetünk megtörtént dolgokról. Érvelésük az előbbi kérdés válaszát is magában rejtí. Írásuk elején a monologizálás-jelenség fél évszázados kutatását foglalják össze. Társadalomtudósok és nyelvészek két hipotézis segítségével próbálták megfejtetni a monológokat. Az első hipotézis a nyelvet mint eszközt definiálta, mely szerint a nyelv „műszerként” funkcionál annak érdekében, hogy kognitív koherenciát és szervezettséget eredményezzen a megélt dolgok között. A második hipotézis jóval „közvetlenebbül szól az

elbeszéléseknek a gondolkodásban betöltött szerepéről.” Az elsősorban antropológia, pszichoanalízis és irodalomelmélet területéről származó tudósok arra voltak kíváncsiak, hogy „... hogyan fejlődik a narratív diskurzus és mi a szerepe a gondolkodásban – a gondolkodás narratív szervezésében.” (Bruner–Luciello, én:15) Kutatások során erre a hipotézisre több reakció született. A szerzőpáros idézi Burke *Grammar of Motives* című könyvének néhány alapvető gondolatát, melyek jelen tanulmány szempontjából kihagyhatatlanok. Kiindulnak abból az alapvető tényből, hogy az „... elbeszélés a legmegfelelőbb eszköz a cselekvések leírására a mindennapi beszédben.” Majd következik Burke fogalomötösének rövid ismertetése, miszerint egy elbeszéléshez nélkülözhetetlen egy cselekvő, egy cselekvés, egy cél vagy szándék, egy helyszín és egy eszköztár. Szerintük a „dráma úgy bontakozik ki az elbeszélésben, hogy felbomlik az egyensúly az ötös elemei között.” Bruner és Lucariello a „dráma” fogalmát a „probléma” fogalmával helyettesíti, amely mindig jelen van a beszélgetésben, mivel Burke fogalomötösének elemei közt feszültség keletkezik. „Az elbeszélés nem más, mint a probléma következményeinek jellemzésére, feltárására, megelőzésére alkalmas eszköz: eltűnődhetünk általa a problémán, újraírhatjuk azt, vagy beszámolhatunk róla.” (Bruner–Lucariello, én:17)

Az elmondottakat jól illusztrálja az alábbi két beszélgetési esemény. Az első eset egy békés, vitamentes, beszámolószerű interakció volt. A fiatal házaspár elmondta, hogy mi minden történt velük az utolsó találkozás óta, majd a beszélgetés az állatvásárra terelődött. A téma frissességét tekintve még aktuálisnak számított, főleg mert Feri bácsi és Marcella néni még senkivel nem beszélt róla. Az eset vázolására nem volt szükség, mivel az interakció minden egye résztvevője ismerte a történetet. De nem egymás véleményét. Természetesen először az idősebbek adtak hangot meglátásaiknak, majd utána következtek a férfiak. Atyha és Korond között voltak futó nézeteltérések, amelyek egyrészt személyes konfliktusokból, másrészt Korondnak, mint községközpontnak a meglétéből származtak. Bár ezek az összeütközések nem voltak komolyak, a két falu közötti alkalmi feszültség látens rivalizálást szült. A beszélgetés kapcsán ez meg is mutatkozott. Mindenki úgy próbálta ábrázolni az állatvásáron történeteket, hogy az atyhai fél kerüljön ki belőle győztesen.⁹ A beszélgetés akkor lett volna izgalmasabb, ha jelen van egy-két korondi származású egyén is, akik természetesen falubelijüket próbálták volna előnyös helyzetbe hozni. Így vita nem alakult ki, mivel teljes volt az egyetértés, csupán többoldalú véleménynyilvánítás. Ennek ellenére a beszélgetés izgal-

---

⁹ Én a történet nagyon sok verzióját hallottam, és információim szerint a cserével mind a két fél meg volt elégedve.

mas volt, már abból a tényből kifolyólag, hogy viszonylag hosszan beszélgettek erről az eseményről. Mindenki igyekezett minél többet megtudni, minél teljesebb képet alkotni az állatvásáron történekről, hogy saját magában *helyre tudja tenni* az eseményt.

A másik beszélgetés társadalomtudományi szemszögből jóval izgalmasabb. Már a kezdet kezdetén jelen volt a „probléma”. Egyik fél sem tudta meggyőzni a másikat, annak ellenére, hogy látszólag elfogadták vitapartnerük érveit. A beszélgetés után szűkség volt több párbeszédre, melyek során egy kívülállónak elmondhatják véleményüket, igazolást vagy megértést keresve. I (a németországi családapa) például, nem sokkal a néha szinte komoly veszekedéssé fajuló beszélgetés után leült mellém, sóhajtott néhányat, majd elmosolyodva megszólalt: „F-ékkel nehéz vitatkozni.” Bólintottam, hisz értettem az érvelését. Nagy megdöbbenésemre nem fejezte be, hanem kifejtette F álláspontját, hangoztatva, hogy azért neki is igaza van, valamilyen szempontból megérti az öreg atyhait. Csak egyszerűen, a mindennapi időbeosztását alapul véve, nincs sem ideje, sem alkalma a nyelvtanításhoz elegendő időmennyiséget eltölteni gyerekeivel. Többször is igazat adtam neki, de tudtam, hogy mindez nem tesz pontot a vita végére. Később értesültem, hogy a vitás kérdést megbeszélte feleségével, édesanyjával, majd C nénivel, ugyanattól a céltól hajtva: lássa be mindenki, hogy neki is igaza van.

Ezzel ellentétben F a bemutatott vita által generált beszélgetései, önigazolási monológjai már korántsem voltak ilyen mértékig empátikusak. Szinte kizárólag az ő igazát hirdette, és nem mindig halkán, vagy négy szemközt – ahogy azt Imi tette – hanem viszonylag hangosan, a konyhában adta elő C néninek, a testvérének és nekem. Biztos vagyok benne, hogy tudta, hogy I mindent hall. Hangos monológiájával lehetséges, hogy a vita folytatását provokálta, vagy csupán azzal, hogy hangosan elismételte érveit, és nem érkezett rájuk cáfolat, sokkal hangsúlyosabbá vált a nyelvtudással, a nyelvtanulás fontosságával kapcsolatos véleménye.

Láthatjuk, hogy milyen sok szempontból érdekes a narratológiai elemzés. Itt kifejezetten az utólagos, I és F által egyaránt monológ formájában előadott korábbi vita rövid tartalmára gondolok. A mindenki által hallott beszélgetés érveinek újrafelsorakoztatása – most már érvelő partner hiányában – természetesen az előadót állítja be egyetlen lehetséges győztesnek. Mivel a vita nagy nyilvánosság előtt zajlott le, de konkrét véleményt a beszélgetésben aktívan résztvevőkön kívül senki nem mondott, szinte kötelező még egyszer feltenni a kérdést: „Nekem volt igazam, ugye?” Persze nem ilyen nyíltan, de mindenki érti, hogy a volt vitapartner saját igazságának keres híveket, ugyanakkor meg akar bizonyosodni, hogy jó úton jár, véleménye nem ütközik merev ellenállásba. Természetesen az első beszélgetés fontosságát sem szabad elhanyagolni, holott nincsen benne vita. Mindkét interakció jelentősége abban áll, hogy egy

vitás kérdésben álláspontok ütköztetésével vagy egymás mellé helyezésével a beszélgető felek megpróbálják a történeteket értelmezni és saját maguk számára érthető, világos és elfogadható kontextusba ágyazni. Az Atyhában lakó és az elköltözők tábora között kialakuló diskurzusok, vagy az elvándorlókról való beszéd képezik a lokális identitás pragmatikus szintjét.

Az elemzés szempontjából fontosnak tartottam, hogy tovább tagoljam a lokális identitás egyik alkotóelemét, a pragmatikus szintet. Ez alapján először a szimbolikus szint által generált narratívák értelmezése következik, majd az általam tisztán pragmatikus szinthez tartozó diskurzusokkal foglalkozom. A narratívák tagolásának okát az itt következő alfejezet tartalmazza.

1. A szimbolikus szint által generált narratívák

A lokális identitás pragmatikus szintjének vizsgálatát két részre tagoltam. Ebben és a következő fejezetben elemzett beszélgetésekkel kapcsolatban elsősorban azt a kérdést fogalmaztam meg, hogy az atyhai, illetve az Atyhába hazlátogatók miként tesznek kísérletet különböző típusú beszélgetések segítségével arra, hogy helyreállítsák azt az egyensúlyi helyzetet, ami utolsó ittlétük óta problémaként jelenik meg számukra. A fejezet bevezető részében már utaltam arra, hogy két különböző típusba soroltam a közölt beszélgetésrészleteket. Erre elsősorban azért volt szükség, mert úgy éreztem, hogy egyes interakciók kiváltó tényezői megkövetelik ezt a szelektálást. Hogy mire is gondolok pontosan? Jelen fejezetben kivétel nélkül olyan „elkapott” beszélgetések részleteit közlöm, amelyek kialakulása egy, a lokális identitás szimbolikus szintjéhez tartozó eseményhez köthetőek. Azért tartom érdekesnek és az elemzés szempontjából jelentősnek az ilyen irányú elkülönítést, mert ezek az interakciók közvetlenül az „élmény” (a szimbolikus szint egyik eleme, például a Mária Magdolna napi szentmise) után alakulnak ki. Az azonnali reakálás hangsúlyozza a lezajlott esemény (szentmise) fontosságát, de kiemeli hatását is (meg kell beszélni). Ugyanakkor azt is fontosnak tartom, hogy ezek a szóbeli megnyilatkozások – általában egy-egy mondat vagy rövidebb párbeszéd – a kutató beavatkozása nélkül jönnek létre, itt a vizsgált probléma lokális értelemben vett megfogalmazása kerül felszínre. Természetesen nem azt akarom mondani, hogy a közölt beszélgetések után következő értelmezési kísérletek az atyhai emberek önértelmezései – ez a kutató munkája –, hanem azt akarom hangsúlyozni, hogy az interakciók belső készítésre jönnek létre.

A következő beszélgetés négy fiatal (17–26 évesek) között zajlott le. A.M a falu fiatalságának egyik központi figurája. Sok földjük van Atyha határában, állatállományuk jóval nagyobb, mint a falu háztartásainak 90%-é. Több traktorral és számtalan

mezőgazdasági géppel rendelkeznek. A gazdasági háttér következtében a fiúnak a szava jóval nagyobb súlyú, mint a vele egy generációba tartozó, de nem hasonló gazdasági potenciállal rendelkező családok gyermekeinek. Jelen beszélgetésnek is ő volt a levezetője. F.B. Temesvárról hazajött, A.M.-el egykorú fiatal. Atyhában a nagyszülei házában lakik, akik már nem élnek. A.M-et és F.B-t gyerekkori barátság fűzi egymáshoz. F.B kamaszéveiben hagyta ott Atyhát, azóta külföldön is dolgozott. Ma Temesváron lakik. C.J és F.K. atyhai fiatalok, A.M-hez és F.B-hez hasonlóan húszas éveik elején járnak. A társalgásban csak passzívan vesznek részt, az igazi kommunikáció A.M és F.B között zajlik.

Az interakció 2002 nyarán, a Mária Magdolna napi búcsú estéjén megrendezett bál szünetében alakult ki. A zenekar éppen pihent, a résztvevők egy része kivonult a friss levegőre. A csoportosulás véletlenül alakult ki, az ajtó közelében. Fontosnak tartom még hozzátenni, hogy a 2002-ben megrendezett bál – a résztvevők számát és a hangulatot tekintve – jóval gyengébben sikerült, mint az egy évvel azelőtti. 2001-ben Atyha testvérfalujának vendégei műsorral kedveskedtek a vendéglátóknak. Az esemény egyedi volta adatközlőim szerint évekre visszamenőleg páratlan hangulatot és aktív közönséget eredményezett. Ezzel szemben az egy évvel később megrendezett mulatság csupán harmad-akkora szórakozásra, kikapcsolódásra vágyó emberrel büszkélkedhetett. A két mulatság közti különbség, az egy évvel korábbi hangulat utáni vágyakozás szintén erőteljes hatással volt a kialakult interakció szellemére. Most lássuk a rövid beszélgetést.

A.M: Elég kevesen jöttek el a bálba.

F.B: (Megvonja a vállát, körbenéz. Nagyon kevesen vannak a teremben.)

A.M: Régebb ez nem ilyen volt. Emlékszel, tavaly alig fértünk el. És az öregek itt sem voltak. Akkor mennyi temesvári volt itt. Most szinte csak a faluból valók jöttek el.

C.J: De a búcsúra se jöttek el annyian. Tavaly a templom kertjében is annyian voltunk, hogy csak állni lehetett.

F.B: Ez már nem ugyanaz.

A.M: Valamit mégis kéne tenni. Mikor gyerekek voltunk, még szilveszter is volt. Hazajöttetek Temesvárról. Berendeztük a kultúrt. És egész éjjel volt bál. Olyant kéne még csinálni. Az jó vót.

F.B: Az jó vót. De nem hiszem, hogy még hazajönne valaki szilveszterre. Már nem ugyanazok az emberek. Már nem akarnak eljönni. Nem úgy mind régen. Akkor jött mindenki.

F.J: Akkor vótak igazi bálók. Nem csak ti jöttetek, hanem jöttek a lányok es. Most nincs itthon egy se.

C.J: Csak Erzséjött hazá. De ő se jött el bálozni.

A.M: Meg kéne csinálni az idej szilvesztert. Hogy ismét sok fiatal legyen itt Atyhába. Hogy legyenek itthon. Mert itt is lehet táncolni. Itt is lehet mulatni.

F.B: Lehet. De nem jönnek azok hazá. Látod, most is csak én jöttem el. Mert nekem fontos itt lenni.

A.M: Te jól csináltad. De őek mért nem jönnek? Legalább Magdolnára. Az egy évben csak egy van. Arra igazán el lehetne jönni. Ha nem másért, hát hogy találkozunk. Hogy megbeszéljük, hogy mi történik velük meg velünk. Hogy legyünk együtt. Mert mind atyhaiak vagyunk, nem?

Itt nagyjából be is fejeződik a beszélgetés. Hümmögések, jóváhagyó bólogatások követik A. utolsó mondatát, aztán a társaság lassan szétszéled, ki sörért, ki levegőzni megy. A hangulat azonban nem oldódik. A rövid interakció csak arra volt jó, hogy felszínre hozza azokat a gondolatokat, amelyek megoldására igazából nincsen lehetőség. Már A.M. első mondata megfogalmazza a közösség legfontosabb problémáját („Elég kevesen jöttek el a bála.”), amit jelen pillanatban a bál hangulata hoz felszínre. Annak ellenére, hogy fiatalokról van szó – őek nem élték át a kollektivizálás okozta megrázkódtatást, nem voltak tanúi a falu fokozatos elnéptelenedésének –, mégis problémafelvetésük konvergál a falu idősebb lakosainak véleményeivel: az elnéptelenedés ellen nem volt mit tenni, az egy történelmi kényszer volt. Szidni, lázadni ellene lehet, de meg nem törtéنتé tenni a múltat képtelenség. Így az egyetlen megoldást az évek óta működő visszajárás jelenti, ami sajnos egyre kisebb intenzitású, így ma már nem tölti be azt a funkciót, amit évekkel, évtizedekkel ezelőtt. Ezt a hazajárási gyakorlatot kell – kellene – erősíteni, mert ez Atyha egyetlen lehetősége.

Érdekes volt megfigyelni A.M. és F.B. közötti különbségeket. A.M., ha szabad így fogalmazni, hisz Atyhában, hisz a jövőben, míg F.B. jóval kevésbé tűnt bizakodónak. Igaz, hogy bár kibocsátó környezetük ugyanaz, F.B már túl régóta él a városban, hogy „igazi” atyhaiként gondolkodjon. Részt vett a beszélgetésben, de sokkal kisebb volt a lelkesedése, amikor a jövőbeli szilveszterről beszélgettek. Bár szinte biztosan állíthatom, hogy egy, a beszélgetésben említett ünnepségen megjelenne, mégsem lehet összehasonlítani A.M. hozzáállásával. Kívülállóként figyelve a beszélgetést feltűnt, hogy F.B rövid mondataival, a felvetett kérdésre adott válaszaival sokkal inkább menekülni igyekezett a párbeszéd szulte szituációból, semmint szívvel-lélekkel részt venni benne. Későbbi beszélgetéseink során kiderült, hogy szereti Atyhát, szeret itt lenni, őt sokkal inkább az a tény választja el fokról fokra a falutól, hogy egyre kevesebben járnak vissza, egyre kisebb az a tömeg, amelyhez csatlakozva hazajöhet. Aho-

gyan ő fogalmazott: „Egyedül hazajönni más.” Amikor rákérdeztem, egy darabig gondolkodott. Majd így válaszolt: „Hazajövök, nem találok már a helyem. Persze itt vannak *A.M.*, *C.J.*, stb. (atyhai fiatalok), akikkel este eljövünk ide a kocsmába, sörözünk, beszélgetünk. De ez már nem az én világom. Itt születtem, de már nem olyan, mint régen. Ha nem jön senki haza velem, akkor nem érzem jól magam. Már nem ugyanaz. Nem ugyanaz. (*L.F.*)”

F.B. véleménye nem meglepő, sok hazajárótól hallottam, hogy azért jönnek ritkábban, mert Atyhában már nem érzik magukat otthon, mert nincsenek ott az ismerőseik. Ez főleg azoknak a helyzetében igaz, akiknek már nem él semmilyen hozzátartozójuk a faluban. Ilyen esetekben csupán a föld lehet az egyetlen indok, amiért a nyári vakáció idején eljönnek Atyhába. Amennyiben a föld is hiányzik – márpedig nagyon ritka az, hogy a falutól nagy távolságban élő családoknak folyamatosan művelt földterületeik legyenek –, akkor a hazajárást kiváltó okok hiányában a látogatások egyre ritkulnak, majd egyszer csak, mintegy rajtaütésszerűen elmaradnak.

Visszatérve a beszélgetéshez, *A.M.* nem hagyja annyiban, hogy az aktuális év bálja nem sikerült. Felvet néhány ötletet, hogy hogyan lehetne feloldani ezt az állapotot, vagy legalábbis akadályozni a lassú felmorzsolódást. A szilveszteri buli mögött korábban megszervezett és sikeres multságok hangulata áll. Ezeket szeretné újraéleszteni és velük együtt azt a régi hangulatot. Ám ötlete megvalósíthatatlannak tűnik, ahogy azt *F.B.* meg is mondja neki: „De nem hiszem, hogy még hazajönne valaki szilveszterre.” Ez már önmagában is egy súlyos igazságokkal teli mondat. Itt *F.B.* olyasvalamit fogalmazott meg, amit mindenki tud, de nagyon ritkán fogalmaznak meg ennyire nyíltan (és itt gondolok a következő mondatra is: „Már nem ugyanazok az emberek.”). Ezzel igazából a beszélgetés le is volt zárva, a további próbálkozásokat ellehetetlenítette ez a pár mondat. A hangulat leromlását világosan lehetett érzékelni, főleg akkor, amikor *F.B.* következő megszólalásakor bizonyítékkal is alátámasztotta érvelését: „Látod, most is csak én jöttem el.” Ennek senki nem tud ellentmondani, még *A.M.* sem. Még utoljára tesz egy kísérletet, de nincs sikere, még szóbeli választ sem tud kicsikarni senkiből. A résztvevők jóváhagyják mondandójának valóságértékét, de a beszélgetés befejeződik.

Vegyünk egy másik példát, amit már szintén említettem. Egyetlen egy mondatról van szó. A 2001-ben megrendezett búcsúban, a mise után, egy viszonylag jól szituált, magas, középkorú úr a templomkertben, mindenki füle hallatára, hangosan a következő mondatot „dobta be”: „*Ezért az istentiszteletért érdemes volt hazajönni!*” (A mondat helyes megértéséhez hozzátartozik, hogy a hangsúlyozás és más körülmények összjátékának következményeként nem azzal az értelemmel telítődött, amit az olvasó első pillantásra megért ebből a mondatból. Értelme nem az, hogy ezért az egy istentiszteletért

megérte hazajönni, és minden más – család, barátok, falu – nem is számít. A felszólaló a szentmise egyediségét, a pap beszédét, a tömeget, az egész ünnepet dicsérte.) A több százas csoportosulásból egyértelmű helyeslésként mormolnak valamit vagy intenek igent az emberek. Érdekes, hogy egyetlen mondattal „megfogta a falut”, véleményt csikart ki belőle. És tette ezt úgy, hogy előre tudta, hogy ez lesz a válasz. Ha nem ez lett volna, akkor csúfos megszegyenülésének lehettem volna tanúja, így viszont egy pillanatra szinte hősként tekintett rá mindenki, biztos, hogy aki hallotta, nem hagyta szó nélkül. A hazafele úton, vagy ebéd közben „előkerült” és „megbeszélték”. Vizsgáljuk meg egy kicsit közelebbről, hogy mit is mondhatott az a hazajáró, ki ő, illetve vajon miért pont ezt mondta.

Rövid kérdezősködés után kiderült, hogy az illető ma Temesváron él, évente egy-két alkalommal jön vissza Atyhába öreg szüleihez. Vezető személyisége következtében – Temesváron gyakran kikérik a véleményét, gyakran ad tanácsot problémás kérdésekben – kiemelkedik társai közül, ezért mert hangosan szólni. De vajon miért mondta ki azt, amit tudat alatt már mindenki megfogalmazott, amit az emberek suttogva már elmondtak egymásnak? Idézzük fel egy pillanatra a 4.2-es fejezet egyik mondatát: „Az elbeszélés nem más, mint a probléma következményeinek jellemzésére, feltárására, megelőzésére alkalmas eszköz: eltűnődhetünk általa a problémán, újrírhatjuk azt, vagy beszámolhatunk róla.” (Bruner – Lucariello, én:12) Bruner és Lucariello megállapítása a templomudvaron elhangzott mondat több értelmezési síkját is ajánlja. Elsősorban értékelés. A kisebb-nagyobb távolságról hazalátogatók közönsége meghatározó élményként tekint a búcsúra, az idősebb generáció pedig kiemelt figyelemmel követi a szentmisén elhangzottakat. Természetesen mindenkiben munkálkodik a történekről való gondolkodás, de egyelőre csak egyvalaki fogalmazza meg hangosan. A reakcióként kapott jóváhagyó bólogatások, igenlő megjegyzések alátámasztják a férfi ítélőképességét (Mennyit ért a mise?), ugyanakkor meghatározzák az ünneppel kapcsolatban kialakuló diskurzusok hangvételét. (Bárhogyan is alakuljanak, alapvetően mindenki pozitívan fog értékelni.)

A rövid, de tartalmas mondat másik nagy jelentősége, hogy nem engedi elhalványulni az éppen befejeződött esemény jelentőségét, kierőszakolja egy vagy több diskurzus elindítását. Magára vállalva a kezdeményező szerepét, felajánl egy értelmezési lehetőséget. A nyilvános megnyilatkozás kényszerként hat a résztvevőkre, hogy saját értelmezéseiket elmondják; illik valamit hozzáfűzni, mivel elfogadott, hogy mindenkinek meg kell legyen a saját véleménye.

Harmadik funkciója: meggátolni a felejtést. Ezt két technika sikeres ötvözésével éri el. Az egyik a nyilvános térben való *szereplés*. Rurális környezetben jóval ritkábbak

azok az események, amelyeknek erős figyelemfelhívó szerepük van. Ez a fajta megnyilatkozás (templomkertben, ráadásul nagy tömeg jelenlétében bármiről hangosan beszélni) minden tekintetben kirívónak minősül. A másik technika az *ismétlés*. A mise kiemelkedő eseményként jelenik meg a résztvevő szemében. Ezt egyrészt a búcsúnak, másrészt a magas rangú egyházi személyeknek köszönheti. A mise méltatása ismételten felhívja a figyelmet, hogy nem egy szokványos, hétköznapi ceremóniának voltunk a résztvevői, hanem több szempontból is jelentős eseményen vettünk részt.

A három funkció kombinált jelentkezése a következőket eredményezi. A misét követő kötetlen beszélgetések fő témája nagy valószínűséggel az éppen átélt élmények megbeszélése lesz. Újra és újra elismételik a fontosabb jeleneteket, a lényegesebb mondatokat annak érdekében, hogy a szentmise széles jelentésskáláját végigjárják, *belyre-tegyék*. Tereptapasztalataim teljes mértékben igazolták kijelentéseimet.

2. A pragmatikus szint

Terepmunkám során a lokális identitás pragmatikus szintjéhez sikerült a legtöbb adatot szereznem. Az itt elemzésre kerülő négy interjúrészlet közül kettő a hazajárással kapcsolatos beszélgetéseket tartalmazza, a harmadikban interjúalanyommal egy éppen soron következő kiköltözésről beszélgetek. Az utolsó párbeszéd egy 22 éves helyi fiatalall készült, akit a lehetséges életperspektíváiról faggattam. Mind az interjúk készítése során, mind pedig az elemzés kapcsán arra helyeztem a hangsúlyt, hogy kiderítsem, hogy az Atyhában élők közösségének életét mennyire borítja fel a hazajárás/elköltözés jelensége, illetve hogyan próbálják kezelni/kezelik az így kialakult problémákat.

Az első beszélgetésre már korábban utaltam. 2001 nyarán alkalmam nyílt megfigyelni egy Németországból hazalátogató család több mint egy hetes atyhai tartózkodását. A harmadik napon egy igen érdekes szóváltás kibontakozását követhettem figyelemmel. A vita a vendéglátó (T F) és a Németországból hazalátogató (I) között bontakozott ki. Témája a gyerekek magyar nyelvre való tanítása volt. A hosszas párbeszéd alatt egyik fél sem tudta meggyőzni a másikat. Ennek értelmében szükség volt további interakciókra, melyekben az adott témában kompetens, de az első vitában részt nem vevő személyeknek igyekeztek igazolni álláspontjukat. Az itt következő interjúrészlet az atyhai családfő és a kutató között zajlott.

Kérdező: Miről tetszettek vitatkozni?

T.F.: Ez az Imi nem akarja megérteni, hogy mennyire kell, hogy a gyerekei megtanuljanak magyarul. Hiába mondom neki, nem akarja megérteni.

K: Miért olyan fontos, hogy a gyerekek megtanuljanak magyarul? Hiszen alig vannak olyan környezetben, ahol magyarul beszélhetnének.

T.F.: Igen, igen! De az apjok magyar, hát kötelessége, hogy megtanítsa a gyerekeinek azt a nyelvet, amin ő is tanolt. Másképp nem tudja elmondani olyan szépen, hogy milyen is vót itt neki. Mert a magyar a legszebb nyelv. És most is jó vóna, ha tudnának. Mer' akkor tudnék velök beszélgetni, el tudnám mondani, hogy hogyan jó, meg hogy mit kell itt falun csinálni. Mindig kell hínjam az apjukot, hogy el tudjam mondani, amit akarok. Az előbb is ez vót, pedig csak annyit akartam mondani nekik, hogy ne etessék a malacot minden órában, mert baja lesz. De azt sem értették meg, csak amikor az apjok elmagyarázta nekik. Lehet, hogy egy napon visszajönnek ide Erdélybe, Atyhába nem, mert ide nem jön vissza senki lakni, de ide Erdélybe, és akkor bänni fogják, hogy nem tudnak. És az apjok lesz a hibás. Én már most megmondom.

K: Lehet, hogy megtanítaná őket, de mondta Imi, hogy a munkája miatt alig látja a gyerekeit.

T.F.: Hát azért az apjok, hogy foglalkozzon velök. Tudom, hogy Németbe más a szokás, hogy kell menni dógozni az irodába, vagy ki tudja hova. De akkor is, hétvégén, vagy amikor tudja, hát mondjon nekik magyarul. Legalább köszönni tudjanak. Meg még egy-két szót. Mert ez így nem jó, hogy egy szót sem tudnak kimondani magyarul. Látod, mióta itt vannak, azóta a leánkának megtanítottam, hogy hogyan kell köszönni. Már szépen mondja, pedig csak néhányszor mondtam el. Imi is így kéne csinálja. (T F, Atyha)

A Németországból hazalátogató család ottléte során nem egyszer hangoztak el hasonló jellegű viták. Kialakulásuk oka mindenekelőtt a megszokott életstíusból vezethető le. I és családja egy kisvárosban laknak, nem messze Stuttgart-tól. Az ottani életviszonyok nem engedik meg, hogy a nyelvtanuláshoz elegendő időt töltsön gyerekeivel, bár elmondása alapján ő is fontosnak találja, hogy gyerekei valamilyen mértékben megismerkedjenek a magyar nyelvvel. Ugyanakkor határozottan kijelentette, hogy nem látja túl sok hasznát, mivel gyerekei előreláthatólag nem kerülnek olyan környezetbe, ahol feltétlenül szükségük lenne a magyar nyelvre.

Az interjúrészlet tükrözte konfliktus mozgatórugója, hogy mind a két félnek el kell fogadnia a másik igazát. Elsősorban azért, mert T F meg lehet a véleménye a nyelvtanításról, a magyar nyelv fontosságáról, de nem ő neveli a gyerekeket. I-nek pedig azt kell belátnia, hogy T F-nek részben igaza van, miért ne beszélhetnék a gyerekei édesapjuk anyanyelvét. Az itt felvázolt rövid diskurzus a megértés, a közeledés egyik fázisa. T F tisztában van I érveivel, még akkor is, ha csupán látszólag ért velük egyet. Elsősorban azzal a helyzettel kell megbékéljen, hogy előreláthatólag a gyerekek soha nem fognak magyarul beszélni. Ez a tény számára elfogadhatatlan. Állításomat igazolta a németországi család atyhai tartózkodása során felmerült hasonló viták hal-

maza, valamint a konkrét szóváltásokat követő elemző, értelmező diskurzusok. Mindkét fél, jelen dolgozat szempontjából viszont jóval fontosabb, hogy az atyhai lakosok megpróbálták maguk között, maguk számára elfogadható formára gyúrni az egyes interakciók eredményeit, megpróbálva elfogadni azt, hogy egy radikálisan más környezetben élő család már más normák és szabályok szerint szervezi életét.

A második beszélgetés interjúalánya a 83 éves Sz. M. Vendéglátóim irányítottak hozzájuk, mondván, hogy ők ismerik a falu és a kollektivizálás történetét. Fokozatosan megtudtam, hogy az Sz. családnak öt gyereke volt, akik a kollektív gazdaság megalakulása után kivétel nélkül otthagyták a falut. Nem mentek messze, egy kivételével Hargita megye városait választották. Bár nincsenek messze, viszonylag ritkán járnak haza. A harmadik látogatásom alkalmával gyerekeik hazajárási szokásairól kérdeztem Sz. M-et.

Kérdőő: Milyen gyakran járnak haza a gyerekei?

Sz. M.: Jönnek azok minden hétvégén. Csak hogy mindig másik. Mert nincsen idejük, sok a munka. De egy mindig jön, ritkábban több is. Jó, hogy jönnek, mert én már nem bírom a munkát. Irénke néni még megcsinál ezt azt, de már ő is megvénült. Ezért aztán valamelyik mindig eljön, hogy megnézzék, megvagyunk-e még. (nevet) Beosztják egymás között. Amikor valami nagyobb munka van, akkor eljönnek többen is. A búcsúra aztán mind itt vannak. De csak akkor.

K: Mit csinálnak, ha hazajönnek?

Sz. M.: Hát dógóznak. Elintézik, ami itt a ház körül van, aztán mennek is. Sokat nem akarnak maradni, pedig Irén nénéd mindig marasztalja. Ki is költöztünk a nagy házból, itt lakunk ebben. Ha hazajönnek, ottvan nekik a nagy ház, elfér benne az egész. Pedig kilenc unokám van. De már azok is nagyok. A legnagyobbak már felesége is van. (...) Aztán ha hazajönnek, mennek a mezőre dógózni. Este meg a kocsmába. De csak akkor, ha maradnak. Mert leggyakrabban mennek haza, csak egy napot űnek.

K: Most hétvégén is volt valaki látogatóban?

Sz. M.: Hát hogyne. Árpi volt itthon, ugye? (kérdézi a feleségétől, mire az bólint) Árpi és a családja. Itt is aludtak. Kítakarították a nagy házat, hát volt itt nagy sürgés forgás. Porólták a szőnyegeket, a felesége meg mosott az udvaron. Nagy rendet csináltak, mert nemsokára itt a búcsú. Árpi még a ptyókát is megnézte, azt mondta, permetezni kéne. A gyermekek meg itt játszottak az udvaron. Hát ilyen is régen volt. Irén nénéddel kiültünk a kispadra és néztük őket. Mint régen. Ma már alig van ilyen. Itt az udvaron már nemcsak gyermek nincsen, de még állat sem, mert abboz is öregek vagyunk. Jó lenne, ha gyakrabban jönnének, de hiába mondjuk, nem lehet. Így aztán most már nem is mondjuk. (Sz. M, Atyha)

Az SZ.M-el készített interjú részlete teljes egészében a hazajárás egyik sajátos esetével foglalkozik. Az idős házaspár (a férj és a feleség egyaránt nyolcvan éven felül van) viszonylag nehezen éli meg gyerekei távollétét, elsősorban azért, mert egyre kevésbé tudják ellátni saját magukat. Felesége arról is beszámolt, hogy régebbi parázsviták zajlottak a családon belül, mivel az öregek jóval nagyobb figyelmet követeltek gyerekeiktől, nem akartak beleegyezni abba, hogy a rendszerváltás után is csupán henteente egyszer kapjanak látogatót.

Jelen diskurzus már a megértés, a beletörődés fázisa. A kényszerű elválás és a több mint 35 évnyi különélés mára lassan megszokottá, elfogadottá válik („*Így aztán most már nem is mondjuk*”). Ennek ellenére a felidézett találkozás igen részletesen jelenik meg SZ.M. beszédében. Sok részletre is kitér, annak ellenére, hogy a hazalátogató család a megszokott és elvárt tevékenységeket végezte. A periodikusan ismétlődő hazajárás eseményei a múlt utópiájaként jelennek meg az öreg házaspár számára. Az előző interjúrészlettel ellentétben itt a hazajárásról való gondolkodás egy másik stációjával találkozunk. Az interjú során jóval kevesebb a lázadás, az elégedetlenkedés, mint T.F. esetében, és ezt a közölt interjúrészlet is jól példázza.

A harmadik szöveg egy soron következő kiköltözés előzményeire világít rá. B K leánya már több mint négy éve a helyi gyerekek oktatója. Három éve ment férjhez, azóta két kisgyerekük született. Szüleik segítségével újítottak fel egy régi falusi házat és indították el gazdaságukat. B K véleménye szerint manapság nincs lehetőség arra, hogy valaki Atyhában szülői segítség nélkül önálló és önfenntartó családi gazdaságot hozzon létre. K-val való egyik beszélgetésem alkalmával derült ki, hogy a fiatal pár költözést tervez.

Kérdőző: Hallottam, hogy a lánya el akar költözni Atyhából.

Balázs Károly: Igen, elmennek. Korondra akarnak költözni, már meg is vettük nekik a telket. Most ássák az alapot. Jövőre el fog készülni a ház, és akkor költöznek.

K: És miért mennek el?

B. K: A lányom akar menni. Eddig ő volt itt Atyhában az óvónő, de most megnáltozik. Meg fog szünni az óvóda. Ezután Korondon lesz csak. Meg aztán a férje is menne, mert neki a munkája ott van, neki is közelebb lenne. Meg aztán Korond az más ilyen fiataloknak, mint ők. Ezek még mennek mindenféle, de mezőn dolgozni már nem akarnak. Még eljönnek, de látom rajtuk, hogy nem olyanok, mint a régiiek. Ezek más életre vágnak.

K: A lányának nem lenne más munkája itt Atyhában?

B.K: *Itt nincs amit csinálni. Eddig is három leánka dógozott a faluban. (Az újján számolja) Erzsike a kocsmába, a csiki tanítónő meg a lányom. Ennyi. Itt nem tudna mást csinálni, mint menni a mezőre. Azt meg nem akarja. Én megértem, hogy menni akarnak.*

K: *És mit fog majd dolgozni Korondon?*

B.K: *Nem tudom. Mondta, hogy menne a gyárba, vagy eladónak. Még nem tudja. Még nincs lefűzve, csak az, hogy mennek. Az biztos. S ha elmennek, akkor négyvel kevesebben leszünk. S elmegy a két gyermek is. Pedig azokból nincsen sok Atyhában. Egyre kevesebb. S ha azok is mind elmennek, akkor itt nem marad senki. (B K, Atyha)*

Annak ellenére, hogy az interjúrészletben megfogalmazott probléma (faluból való ki-költözés) igen érzékeny kérdés, látszik, hogy a folyamatos *helyretelezések* következtében a kibocsátó család elfogadta a huszonéves lány döntését. Ebben persze a generációs különbség is szerepet játszik. Az előző beszélgetések alanyai (T. F. és Sz. M.) a falu legöregebb lakói, míg B. K. nemrég töltötte az 53-ik életévét. Az elengedés mechanizmusa itt sem volt zökkenőmentes. Erre utalnak a: „*Ezek még mennek mindenféle, de mezőn dógozni már nem akarnak. Még eljönnek, de látom rajtuk, hogy nem olyanok, mint a régiek. Ezek más életre vágnak.*” mondatai.

A szomszédaitól, valamint vendéglátóimtól tudtam meg, hogy a végleges döntéshozatal, illetve a szülők meggyőzése nem volt konfliktusmentes. A középkorú házaspár nehezen tudta elfogadni, hogy a falusi gazdálkodáshoz megfelelő felszereléssel, állatállománnyal és földterülettel rendelkező fiatal család miért utasítja el ezt az életformát annak ellenére, hogy ők tisztában vannak az általuk művelt életmód nehézségeivel. A probléma sokkal inkább a jövőkép megfoghatóságában és konkretizáltságában rejlik. K és felesége számára azért volt problematikus a fiatal pár döntése, mivel a fiatalok szemszögéből nézve nem tudtak megkonstruálni maguknak egy világosan körvonalazható életképet. Amennyiben Atyhában maradtak volna, ez nem lett volna probléma. Adott volt a lakás, volt mit dolgozzanak, még akkor is, ha K lánya elvesztette volna óvónői állását, hiszen ott volt a mezőgazdasági munka. A kibocsátó családotól való fizikai közelség is a szülők magabiztosságát szolgálta. A fiatal pár ezt mind elutasította, és a Korondra költözés alternatívája mellett döntött. Amint az interjúrészlet utolsó részéből is kiderül (K mondataira gondolok), a Korondra való költözés felborította a szülők biztonságérzetét. A fiatal pár Atyhában eltöltött pár évét véve alapul, a biztonságérzetet a következő tényezők generálják: lakóhely, megélhetés, fizikai közelség. Ezek Atyhában mind adottak voltak. A változás előreláthatólag csak a lakóhely kérdésére ad kielégítő választ.

Jelen írás szempontjából azonban jóval fontosabb K következő mondata: „S ha elmennek, akkor négyvel kevesebben leszünk.” Itt találjuk meg a generációk különbö-

zésének legkirívóbb példáját. K számára a szülőfalun kívüli élet – az előbbi indokokhoz hasonlóan – szintén bizonytalanságot generál. Ebben az esetben a bizonytalanság kérdése nem csak a kibocsátó család tagjai számára jelenik meg problémaként, hanem átvetítik a fiatalokra is. A 2002-ben megrendezett Magdolna napi búcsú estéjén elbeszélgettem az érintett párral. A rövid interakció során világosan kiderült, hogy az elköltözők részéről a szülőfalutól való távolulás gondolata nem jelent bizonytalanságot. Az élet természetes velejárójának tekintik, nem azonosulnak K felfogásával, miszerint: „... akkor négyvel kevesebben leszünk.”

Az utolsó beszélgetés a falu kocsmájában készült. Egy este a szokásos sörözés, beszélgetés közben a helyi fiatalok körében felvetődött a megélhetés kérdése. Egyesek a falun kívül, mások kizárólag Atyhában tudták elképzelni életük hátralevő részét. A közös beszélgetés után a helyi fiatalok egyik vezéregyéniségével négy szemközt is elbeszélgettem a korábban csoportosan megvitatott problémáról.

Kérdőő: Hogyan képzeled el az életedet? Itt maradsz a faluban, vagy szeretnél máshol élni?

S.P.: Tudod Zoli, ez nagyon nehéz kérdés. Én is gondolkodtam rajta, hogy mit csinálnék bent Székelyudvarhelyen, elmebetnék Sófálára (szomszéd falu) dolgozni, vagy Szovátára. És Temesvárott is lenne mit csinálnjak. Sokan közülünk elmentek Németbe, Magyarba és mind megvannak. Hazra is jönnek néha. De én nem akarok elmenni. Én itt születtem, én szeretem itt Atyhában.

K: És miért akarsz itt maradni?

S.P.: Azért mert szeretem itt. Meg máshol nem tudnék mit kezdeni. Nekem nincsen annyi osztályom, mint neked. Én nem járok egyetemre, mint te Magyarba. Én kijártam a négyet itt Atyhába, a többit Korondon. Le is érettségiztem, megvan a diplomám, de mit érek vele. Itthon legalább van, amit csinálni. Mióta csak tudok dógózni, reggeltől estig csinálom. Reggel kelek 5-kor, télen egy kicsit később. Megfejem a teheneket. Aztán már kell menni a mezőre. Ott mindig van mit dógózni. Tavasszal szántani, vetni, elültetni a pityókát, kibordani a ganét. Nyáron kaszálni, takarni. Annyi földünk van, hogy el se tudjuk végezni. Néha fogadunk valakit, most is van egy ember fogadva. Tudod, Józsi?

K: Ó az, akivel ma kint együtt dolgoztunk, nem, a sapkás?

S.P.: Igen, ő az, sófalvi. Minden évben elszegődik valakihez. Már két éve nálunk dógózik. Meg azért sem győzzük, mert tudod, nekünk vannak gépeink. Traktor, céplőgép, tárcsa, kaszágép, minden. Érted? És az öregeknek a faluban szinte mind van földjük, de géjük az nincs. Aztán mindig megkér hol ez, hol az, hogy vágjam már le azt a két hektár sarjút, vagy tárcsázzam meg a földjét. És nem lehet nemet mondani. Még ha kéne mennyek másfelé, én akkor is megcsinálom. Mert hát azért vagyunk, tartunk össze, és segítsünk a másikon. Meg hát öregek, már meg sem tudják

csinálni, ha valaki nem segít nekik. És mindig akarnak adni valamit, százezer lejt, kétszázat, de van, amikor el sem fogadom, mert tudom, hogy kevés a nyugdíja.

K: Miért csinálod mindezt?

S.P: Zoli, én nem értek máshoz. Nem tudok mást csinálni, de ezt jól csinálom, és szeretem is. Apámnak van legalább 25 hektár földje, és ebbe még nincs benne az erdő. Felét se tudjuk megművelni. Ha megházasodom, veszek egy házat itt Atyhába és itt fogok élni. Én szeretem itt falun. Sok a munka, de szeretek dolgozni. Igaz, hogy néha nagyon unom. Elegem van, és alig várom, hogy essen az eső, vagy lehavazzon, és ne kelljen menni a mezőre. De nem tudnék élni a városban. Laktam én ott, míg katona voltam, de nekem nem tetszett. Az nem nekem való. Én itt szeretem Atyhában. (S.P., Atyha)

Az S.P.-vel folytatott rövid beszélgetés igen érdekes, eddig nem tapasztalt szemzőgből világítja meg az elköltözés problémáját. S.P. azon kevés fiatalok egyike, akik Atyhában képzelik el életüket. Itt több érv is terítékre kerül: a megélhetés, az érzelmi kötődés, a városi környezettől való idegenkedés, a falusi környezet szeretete. Ezek az érvek írásom célkitűzésének szempontjából különleges figyelmet érdemelnek, hiszen S.P. olyan értékeket sorol fel, amelyek megalapozzák atyhái tartózkodását. Az előző interjúnál már utaltam a generációs különbségre. S.P. példája megerősíti korábbi kijelentésemet, miszerint a helyi fiatalok már más kategóriákban gondolkodnak, mint az idősebb generációk. Bár S.P. utal szüleire, nagyszüleire, mégis a megélhetés határozza meg döntését. Nem azért marad Atyhában, mert elköltözésével hozzájárulna a sóvidéki falu helyzetének további romlásához.

A négy interjúrészt négy aspektusból közelít az elvándorlás, az otthonmaradás problémájának feldolgozásához. Néhány rövid következtetés mindenképpen levonható. Az itt közölt beszélgetések mindegyike olyan átbeszélési interakció, amelyek segítségével éppen aktuális problémákra – a Németországba költözött rokon fia nem tud magyarul, a gyerekek ritkán járnak haza, a lány elköltözik a faluból, valahol meg kell élni – keresnek megoldást. A megoldás természetesen nem a probléma eltűnését jelenti. Az itt vázolt esetek egyike sem kínál teljes megoldást. Imi fia soha nem fog megtanulni anyanyelvi szinten magyarul, és ez minden egyes találkozásnál további diskurzusok tárgya lesz. M gyerekei hasonló intenzitással látogatják majd öreg szüleiket, annak ellenére, hogy M és felesége minden egyes alkalommal hangoztatni fogja, hogy jobban preferálnák a gyakoribb hazajárást. K lánya el fog költözni. Az elköltözést követő hazalátogatások alkalmával kibontakozó beszélgetések tárgya valószínűleg az elköltözés nehézségei mellett az Atyhában maradás lehetőségének hosszas megvitatása lesz. S.P. maradni fog a faluban. Tisztában van a városi életmód lehetőségével, az előnyökkel és a hátrányokkal egyaránt, és nagy a valószínűsége annak, hogy a vele

egykorú fiatalok elvándorlása után folyamatosan igazolni kell választásának helyességét. A több évtizeden át gyakorolt hazajárással fenntartották, mintegy „karbantartották” a közösségi identitást, és ennek egyik következménye az, hogy az elköltözés kérdése is „probléma” és nem csupán egyszerű megélhetési döntés. Az egyéni döntést a helyi közösséghez viszonyítani kell, „el kell helyezni”. A helyi identitás azonban már nem elég erős ahhoz, hogy meghatározza az egyéni döntéseket.

Bibliográfia

Assmann, Ian 1999.

A kulturális emlékezet. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Atkinson, Paul 1999.

A narratíva és a társadalmi cselekvés reperezentációja. In *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Barth, Fredrik 1996.

Régi és új problémák az etnicitás értelmezésében. In *Regio*. Kisebbségi Szemle. 1996/1.

Bhabha, Homi K. 1999.

DisszemiNáció. A modern nemzet ideje, története és határai. In *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna 1996.

Kizárási és bekebelezési technikák interetnikus kapcsolatokban. In *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Gagy József 1996.

Román-magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. In *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Bodó Julianna 1996.

A magánszféra ünnepe a szocializmus korszakában. In *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Bodó Julianna 1999.

Szemponatok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Bruner, Jerome – Lucariello, Joan é.n.

A világ narratív újrateremtése a monológban. (kézirat)

Carr, David 1999.

A történelem realitása. In *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Clifford, James 1996.

Az etnográfiai allegóriáról. In *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Cohen, Anthony P. (szerk) 1982.

Belonging. Identity and Social Organization in British Rural Culture. Manchester University Press.

Geertz, Clifford 1994.

Az értelmezés hatalma. Századvég Kiadó, Budapest.

Gyáni Gábor 1999.

Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest.

Lestyán Ferenc 2000.

Megszentelt kövek I. Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség kiadása.

K. Kovács, András (szerk.) 2000.

Korondi sokadalom. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Budapest.

Orbán Balázs 1868.

A Székelyföld leírása. Pest-Budapest.

Ricoeur, Paul 1999.

Emlékezet – felejtés – történelem. In *Narratívák 3. A kultúra narratívái.* Argumentum Kiadó, Budapest.

Simó Márton (szerk.) 1996.

Kétszáz éves az atyhai templom. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Simó Márton é.n.

Novellagyűjtemény (kézirat)

Szócs Lajos 2002.

Két ősrégi falunk: Atyha és Énlaka. In Pintér D. István (szerk): *Udvarhelyi Híradó.* Infopress Rt., Székelyudvarhely.

Tófalvi Zoltán 1991.

A Temesváron élő atyhaiak közössége. In Eperjess Ernő – Krupa András (szerk): *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* Békéscsaba – Debrecen.

Vári András (szerk.) 1998.

Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Vofkori László 1998.

Székelyföld útikönyve. Cartographia, Budapest.